

Україна:

події,
факти,
коментарі

2013 № 19

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 19 2013

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заступник гендиректора НБУВ

Редакційна колегія:

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbu.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Робочий візит у США Президента України В. Януковича 23–25 вересня 2013 р.	4
---	---

Виступ Президента України на загальних дебатах 68-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН	5
---	---

Аналітика

Вербицька Н. Ялтинська європейська стратегія-2013 як остаточна ставка України на асоціацію з ЄС	10
---	----

Горовая С. Украинские сюжеты в дискуссии на Валдае	24
--	----

Ворошилов О. Евроинтеграционный фактор в современных украинско-российских отношениях	29
--	----

Тарасенко Н. Імовірність і доцільність проведення всеукраїнського референдуму в оцінках експертів	37
--	----

Економічний ракурс

Пальчук В. Електронні гроші в Україні: суть та особливості	52
--	----

Проблеми інформатизації

Матеріали до міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013)

Горовий В.

Формування інформаційної системи як принцип організації інформаційної діяльності в умовах глобалізації 65

Робочий візит у США Президента України В. Януковича 23–25 вересня 2013 р.

Під час робочого візиту до США Президент України В. Янукович узяв участь у засіданні 68-ї Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, виступ Президента відбувся в рамках загальних дебатів, присвячених тематиці формування порядку денного ООН у галузі розвитку після 2015 р.

Український Президент, виступаючи на дебатах, пов'язав боротьбу з бідністю в Україні з євроінтеграційними прагненнями держави. Також слід зазначити, що вперше В. Януковичем на зустрічі такого високого рівня була задекларована амбітна стратегічна мета України: «Україна робить свій внесок у проекти Великої Європи, які об'єднують інтереси й цілі розвитку країн Заходу і Сходу нашого континенту». Крім того, Президент України заявив про важливість прискорення процесу модернізації Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. На його думку, східноєвропейські країни повинні отримати у розширеній РБ крісло непостійного члена. В. Янукович також поінформував, що Україна ініціюватиме проведення під час нинішньої сесії Генасамблеї ООН конференції з питань подальшого нерозповсюдження ядерної зброї.

У рамках візиту В. Янукович узяв участь в офіційному прийомі від імені президента США в Нью-Йорку, де поспілкувався з Б. Обамою. Під час цього неформального спілкування глави двох держав обговорили ситуацію у Сирії, а також питання євроінтеграції України.

Також під час перебування у Нью-Йорку глава держави провів ряд зустрічей з главами іноземних держав, керівниками інституцій ЄС, представниками міжнародних організацій та керівниками американських компаній, які функціонують в Україні. Зокрема, відбулася зустріч Президента України В. Януковича з президентом Європейської Ради Г. ван Ромпеєм і президентом Європейської комісії Ж. Баррозу.

Окремо В. Янукович зустрічався з президентами семи європейських країн: Польщі, Словаччини, Латвії, Естонії, Болгарії, Хорватії та Словенії. Ця зустріч з главами держав «групи друзів України» була присвячена виконанню Україною завдань на шляху до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Як зазначив глава Української держави, президенти скористалися можливістю в рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН обмінятися думками напередодні дуже важливої як для України, так і ЄС події – саміту Східного партнерства.

Крім того, Президент України взяв участь у презентації інвестиційних можливостей України в рамках шостого Світового економічного симпозіуму в Нью-Йорку.

Також у присутності В. Януковича в Нью-Йорку було підписано договір про укладення угоди про розподіл вуглеводнів, які видобуватимуться в межах ділянки «Скіфська». Договір підписали міністр енергетики та вугільної промисловості України Е. Ставицький та представники компаній «Ексон мобіл експлорейшн енд продакшн оф Юкрейн», «Шелл експлорейшн енд продакшн» та OMV Petrom SA (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2013. – 24, 25.09).

Виступ Президента України на загальних дебатах 68-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН

Шановний пане Голово!

Шановні колеги!

Перш за все від імені України щиро вітаю пана Джона Уільяма Еша з обранням Головою 68-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Бажаю Вам, пане Голово, успіхів і результативної діяльності на цій високій посаді.

Пані та панове!

Тема нинішньої сесії – «Закладаючи підвалини порядку денного ООН у галузі розвитку після 2015 року» – без сумнівів, важлива для кожної держави-члена організації. Час, що залишився до завершення виконання визначених нами «Цілей розвитку тисячоліття», невпинно спливає. І вироблення амбітного плану дій «Пост-2015» стає все більш нагальним завданням міжнародної спільноти.

Радий, що практична робота з реалізації цього завдання вже розгорнулась. Про її інтенсивність говорить проведення цими днями двох важливих заходів. Ідеться про спеціальний захід Генеральної Асамблеї з огляду стану виконання «Цілей розвитку тисячоліття» та інавгураційне засідання Політичного форуму високого рівня зі сталого розвитку.

Упевнений, що заплановані Вами, пане Голово, кроки дадуть змогу вже протягом 68-ї сесії Генеральної Асамблеї істотно прискорити роботу над формуванням цілей розвитку на наступний період. Одним із важливих елементів цієї роботи розглядаємо новаторський механізм національних консультацій, які успішно здійснюються і в Україні.

Україна готова повною мірою і з максимальною ефективністю залучатися до цих край важливих для міжнародної спільноти процесів.

Тема сталої енергетики як елементу порядку денного «Пост-2015» має для нас особливе значення. Новий, інклюзивний підхід до цього питання повинен забезпечити комплексне врахування безпекових, соціальних і довкільних

аспектів. Лише такий підхід сприятиме забезпеченню сталого розвитку енергетики, особливо в частині ефективності та безпечності її ядерної галузі.

Цій меті сприятиме також подальший розвиток і спільні дії по втіленню в життя результатів Київського саміту з безпечного та інноваційного використання ядерної енергії, який відбувся у квітні 2011 р.

В Україні, яка пережила Чорнобиль – найбільшу ядерну аварію в історії людства, добре усвідомлюють пріоритетність питань екологічної безпеки, усебічного збереження навколишнього середовища, раціонального використання водних ресурсів. Закликаємо країни-члени ООН до посилення міжнародної співпраці в цій сфері в рамках відзначення в поточному році Міжнародного року водного співробітництва і 20-річчя Міжнародного дня води.

Шановні колеги!

Україна й надалі наполегливо виконуватиме «домашню роботу» з досягнення «Цілей розвитку тисячоліття» на національному рівні.

Ми прагнемо закріпити наявну позитивну динаміку багатьох ключових показників національного розвитку. Серед таких індикаторів – подолання бідності, забезпечення якісної освіти, збереження довкілля, покращення здоров'я матерів, зменшення дитячої смертності тощо.

Провідним каталізатором поступального руху України до досягнення «цілей» є найбільш масштабна за новітню історію нашої держави програма реформ, спрямованих як на здійснення соціально-економічних перетворень, так і на подальше зміцнення демократичного устрою і верховенства права.

Фундаментальною основою внутрішніх перетворень в Україні й надалі залишатиметься верховенство принципу соціальної справедливості.

Крізь призму сталого розвитку розглядаємо також і євроінтеграційні устремління України, які є визначальним вектором розвитку країни.

Україна робить свій внесок у проект Великої Європи, що об'єднає інтереси та цілі розвитку країн Заходу і Сходу нашого континенту.

Твердо вірю, що підписання в листопаді цього року Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, включно зі створенням всеохоплюючої і поглибленої зони вільної торгівлі, стане важливим інструментом підвищення добробуту громадян України і, відповідно, сприятиме досягненню нашою країною «Цілей розвитку тисячоліття».

Шановні пані та панове!

Уже стала аксіомою теза про те, що забезпечення сталого розвитку є неможливим без ефективного підтримання міжнародної безпеки. Надійний мир, у свою чергу, є неможливим без сталого розвитку.

Події, що відбулися з часу минулорічних дебатів, яскраво продемонстрували суперечливість і мінливість сучасного світу. Світу, який попри наші спільні зусилля, на жаль, не вийшов на більш рівну і надійну траєкторію утвердження універсального миру. Більше того, згідно з Глобальним індексом миру наш світ став менш безпечним, ніж п'ять років тому.

Одна з найбільшійших безпекових проблем сьогодення – громадянський конфлікт у Сирії, який, на жаль, усе більш впевнено набуває ознак транскордонного й перетворюється на джерело загроз регіонального масштабу.

Не має виправдання кровопролиття та страждання цивільного населення – жінок і дітей, понад 1,5 млн біженців і внутрішньо переміщених осіб, десятків тисяч громадян іноземних держав, які опинилися в зоні небезпеки.

Маємо зробити все від нас залежне, щоб вгамувати біль, якнайшвидше локалізувати та загоїти відкриту рану цього конфлікту.

У своїх спільних діях щодо вирішення цього конфлікту маємо спиратись на гуманістичні цінності, зваженість, компетентність і взаємну відповідальність.

Україна протягнула руку допомоги сирійському населенню, надаючи допомогу через механізми ООН. Сьогодні ж закликаємо усю міжнародну спільноту долучитися до цієї гуманітарної місії.

Ми вітаємо розроблений Росією та Сполученими Штатами Америки план щодо передачі під контроль міжнародної спільноти арсеналів сирійської хімічної зброї та їх подальшого знищення. Водночас в Україні переконані, що успішна реалізація згаданого плану дає надію на локалізацію конфлікту, залишає простір для політико-дипломатичного врегулювання. На часі активізація формування максимально широкої платформи, яка дасть змогу шляхом переговорів у багатосторонньому форматі знайти політичне рішення для відновлення миру і стабільності в Сирії.

Говорячи про актуальні проблеми сучасної міжнародної безпеки, хотів би також привернути увагу до проблеми безпеки кібер-простору, яка стає дедалі більш актуальною на тлі становлення інформаційного суспільства.

Україна надає великого значення цій проблемі та питанню розробки сучасних механізмів боротьби з кібер-злочинністю.

На нашу думку, слід думати не лише про посилення контролю над можливостями використання Інтернету та кібер-простору в злочинних, але і в інших небезпечних, передусім військових цілях.

Переконаний, що провідну роль у цьому процесі має відігравати Організація Об'єднаних Націй. Саме ООН – найкращий інструмент для перетворення Інтернету на простір свободи, що працює в інтересах суспільств світу.

Шановні колеги!

Вірю, що нам під силу зробити світ більш безпечним.

Для України ідеали миру, мирного співіснування націй – не порожні слова, а чіткий дороговказ, з яким ми зв'язуємо всі наші дії на міжнародній арені з часу здобуття незалежності.

Цей імператив лежить в основі кожного кроку та кожної ініціативи нашої держави на світовій арені.

Наочним прикладом є цьогорічне головування України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі – найбільшому міжнародному регіональному форумі. Розглядаємо таку почесну і відповідальну місію насамперед як

важіль для консолідації безпеки і стабільності в Європі. Тому в полі особливої уваги українського головування – врегулювання тривалих конфліктів і поновлення контролю над звичайними озброєннями на просторі ОБСЄ, боротьба проти торгівлі людьми та інші найбільш гострі питання діяльності ООН.

Підкреслю, що в цих сферах досягнуто хоча й обмеженого, проте практично значущого прогресу.

Україні також вдалося посилити актуальність для ОБСЄ проблематики енергетичної безпеки, безпеки довкілля та підняти на новий рівень питання енергоефективності.

Переконаний, що успішне втілення пріоритетів українського головування дасть змогу поглибити співпрацю між ООН та ОБСЄ.

Шановні колеги!

У 2014 р. виповнюється 20 років з часу приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як неядерної держави. Позбувшись наявного на той час третього у світі за потужністю арсеналу ядерної зброї, наша держава зробила безпрецедентний внесок у глобальне ядерне роззброєння. Тоді ж між Україною, Російською Федерацією, Великою Британією та Сполученими Штатами Америки було укладено Будапештський меморандум про гарантії безпеки, які пізніше підтвердили Франція та Китай.

З огляду на історичне значення цих подій, а також враховуючи останні три можливі тенденції в галузі ядерного роззброєння та нерозповсюдження, Україна ініціюватиме проведення під час поточної сесії Генасамблеї представницької тематичної конференції.

Очікуємо, що участь у цьому форумі візьмуть держави-гаранти, країни, що наслідували приклад України, а також всі інші зацікавлені сторони.

Сподіваюся, що такий міжнародний захід стане слушною нагодою повернутися до предметного розгляду питання «негативних» безпекових гарантій.

Продовжуємо наполягати: гарантії безпеки для держав, які відмовилися від своїх ядерних арсеналів, і для країн, що не входять до військових союзів, мають бути відображені в юридично зобов'язуючому міжнародному документі.

Ми очікуємо на успішне проведення наступного року чергового саміту з ядерної безпеки в Гаазі.

Україна виступає за досягнення цим глобальним форумом нових якісних результатів і закликає всі інші країни робити свій внесок у цю справу.

Шановні колеги!

Як морська держава, Україна продовжує докладати зусиль для забезпечення безпеки мореплавства та боротьби проти морського піратства. На цьому напрямі першочергове завдання – це посилення ефективності механізмів притягнення до відповідальності винних за вчинення та фінансування актів піратства. Ми й надалі будемо робити свій внесок у зміцнення миру активним залученням до місій ООН у гарячих точках світу.

За понад 20 років нашої участі в миротворчій діяльності під проводом ООН Україна здійснила свій внесок у проведення понад 20-ти операцій під егідою ООН.

Сьогодні на порядку денному – консолідація та розширення цього досвіду, зокрема в місіях ООН у Демократичній Республіці Конго та Кот-д’Івуарі.

Водночас не можемо не помічати й наявних проблемних питань сучасної миротворчої діяльності нашої організації.

Спільно з іншими державами-контрибуторами «блакитних шоломів» продовжуватимемо працювати над їх вирішенням, зокрема в частині забезпечення мобільності та авіаційної безпеки операцій, а також юридичного захисту миротворців і розслідування злочинів, скоєних проти них.

Україна й надалі робитиме вагомий практичний внесок у створення безпечного світу. Будемо використовувати для цього всі можливі інструменти, зокрема непостійне членство в Раді Безпеки ООН, у разі обрання нашої держави до складу цього органу на період 2016–2017 рр. Розраховую на підтримку кандидатури України на відповідних виборах.

Пані та панове!

Наша держава повною мірою віддана визначеній Статутом ООН системі колективної безпеки. Системі, яка довела свою безальтернативність і надалі залишатиметься основою світоустрою.

Україна підтримує, шановний пане Голово, Вашу рішучу налаштованість на досягнення довгоочікуваних практичних зрушень у процесі реформування ООН. Критично важливим, на наше переконання, є якнайшвидше досягнення прогресу в модернізації Ради Безпеки ООН.

Тим більшим є наше занепокоєння нинішньою стагнацією переговорного процесу.

Хотів би в черговий раз засвідчити готовність України до обговорення усіх прогресивних концепцій реформування Ради Безпеки, здатних прискорити здійснення вже давно назрілих змін. Вважаємо, що таке реформування має неодмінно передбачати врахування законних інтересів усіх регіональних груп, у тому числі і східноєвропейської. Ідеться про необхідність надання державам нашого регіону одного додаткового місця непостійного члена у складі розширеної Ради Безпеки.

Шановний пане Голово! Шановні пані та панове!

Ми маємо всі передумови для того, щоб 68-ма сесія Генеральної Асамблеї увійшла в історію як одна з найбільш плідних у діяльності ООН – головної політичної та найбільш представницької організації світу. Твердо переконаний – спільноті націй це завдання під силу.

Дякую за увагу (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2013. – 24.09).

Аналітика

Н. Вербицька, влас. кор. СІАЗ НБУВ

Ялтинська європейська стратегія-2013 як остаточна ставка України на асоціацію з ЄС

Головною подією політичного життя України в середині вересня стала 10-та ювілейна зустріч «Україна та світ в епоху змін: фактори успіху», організована Ялтинською європейською стратегією (YES) у партнерстві з Фондом В. Пінчука, яка відбулася 19–22 вересня в Лівадійському палаці Ялти. Більше 250 провідних представників політичних, ділових і громадських кіл з понад 20 країн світу обговорили основні глобальні виклики та їх вплив на Україну, Європу та світ.

Основною темою 10-го форуму Ялтинської європейської стратегії стали фактори успіху, які є фундаментом сильних, конкурентоспроможних, самодостатніх і правових держав та суспільств. Інші теми дискусій, що увійшли до порядку денного цього річного форуму YES, стосувалися глобальної економіки, енергетичної безпеки, загроз та інновацій, що можуть змінити життя, а також теми лідерства. Особливу увагу було приділено майбутньому Широкої Європи та перспективам України щодо інтеграції до європейських структур і співпраці з ними.

Серед учасників зустрічі було багато впливових чинних і колишніх світових політиків: екс-президент та екс-держсекретар США Б. Клінтон та Х. Клінтон, колишній прем'єр Великої Британії Т. Блер, президент Ізраїлю Ш. Перес, екс-президенти Польщі та України О. Квасневський і Л. Кучма та ін.

У дискусіях форуму також узяли участь європейський комісар з питань розширення та Європейської політики сусідства Ш. Фюле, міністр закордонних справ Швеції К. Більдт, канцлер Федеративної Республіки Німеччина (1998–2005) Г. Шрьодер, верховний представник ЄС із зовнішньої політики і безпеки (1999–2009), член Наглядової ради YES Х. Солана, Генеральний секретар ОБСЄ Л. Занньєр, міністр закордонних справ Республіки Польща Р. Сікорський, 54-й прем'єр-міністр Італії (2011–2013) М. Монті, Генеральний секретар Інтерполу Р. Ноубл, радник Президента Російської Федерації С. Глаз'єв, віце-прем'єр-міністр Республіки Казахстан К. Келімбетов, 30-й губернатор штату Нью-Мексико (2003–2011), 9-й державний секретар США з питань енергетики (1998–2001) Б. Річардсон та ін.

До числа учасників панельних дискусій увійшли видатні бізнесмени, економісти та експерти: професор Школи бізнесу Леонарда Стерна при Нью-Йоркському університеті Н. Рубіні, професор історії Гарвардського університету Н. Фергюсон, професор теоретичної фізики, футурист М. Каку, директор-розпорядник МВФ (2007–2011) Д. Стросс-Кан, головний економічний коментатор Financial Times М. Вульф, президент Світового банку (2007–2012) Р. Зеллік, президент, голова правління та член Наглядової ради ВАТ ВТБ Банк А. Костін, співзасновник та співголова освітньої онлайн-платформи Coursera Д. Коллер, почесний президент Інституту Жака Делора «Наша Європа», генеральний директор СОТ (2005–2013) П. Ламі та ін.

Крім Президента В. Януковича Україну в дискусіях 10-ї Ялтинської щорічної зустрічі також представляли Прем'єр-міністр України М. Азаров, віце-прем'єр-міністр Ю. Бойко, міністр закордонних справ Л. Кожара.

Продовжуючи залучати до глобальних дискусій Ялтинських щорічних зустрічей українську молодь, Фонд В. Пінчука вп'яте запросив до участі у форумі 30 стипендіатів програм Фонду «Завтра.UA» та «Всесвітні студії», які були відібрані на конкурсній основі з понад 1500 кандидатів зі всієї України.

Виконавчий директор форуму І. Климпуш відзначила, що цьогорічна високорепрезентативна зустріч YES проходить всього за неповних два місяці до саміту Україна – ЄС у Вільнюсі, тож, ключові питання заходу будуть пов'язані з вибором і просуванням України в напрямі підписання Угоди про асоціацію і зону вільної торгівлі з Євросоюзом. На думку І. Климпуш, саме ця обставина та участь ключових спікерів привернули увагу міжнародної спільноти до цього форуму та поставили Україну в ці дні у центр політичної мапи світу.

Науковий директор Інституту Євроатлантичного співробітництва О. Сушко, погоджуючись із цією тезою, зазначив, що щорічні зустрічі Ялтинської європейської стратегії YES важливі тим, що під час них публічно озвучуються ті важливі політичні послання і заяви, які зазвичай звучать на переговорах і в кулуарах й щодо яких існують різні інтерпретації.

«На сьогоднішній день, наприклад, актуальним є питання, наскільки сторони готові до підписання Угоди про асоціацію Україна – ЄС. Є дуже багато туманів, є багато абсолютно легковажних трактувань, є незрозуміння. Я впевнений, що під час цьогорічного форуму будуть озвучені якісь меседжі, які значною мірою допоможуть широкому суспільству все ж таки почути першоджерела – як європейську сторону, так і офіційну українську – наскільки вони розуміють ті завдання, без яких не може бути підписання угоди про асоціацію у Вільнюсі», – зазначив О. Сушко. За його словами, зараз YES – чи не єдиний майданчик, де у більш-менш відкритому спілкуванні зустрічаються представники різних груп європейських та українських еліт. Це і чиновники, і опозиційні політики, і незалежні експерти, і журналісти. Тут не тільки можна поспілкуватися, поставити запитання, а й почути відповіді, вважає експерт.

Провідною темою 10-ї зустрічі Ялтинської європейської стратегії (YES) і під час офіційних дискусій, і в кулуарах стала можливість підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

«Важливість підписання угоди з ЄС для України я би порівняв з голосуванням за незалежність», – заявив уже після завершення зустрічі екс-президент Польщі О. Квасневський.

Дещо по-іншому сформулював ту саму думку Р. Сікорський – міністр закордонних справ Польщі, яку вважають одним з найвідданіших «адвокатів» України в ЄС. «Нам вдалося подолати руйнівні наслідки Ялтинської конференції 1945 р. Сподіваюся, що вдасться і Україні», – заявив глава польської дипломатії.

Ключовою подією Ялти-2013 стала пряма дискусія, що виникла на панелі за участі В. Януковича. Його візаві стала президент Литви Д. Грібаускайте. Українські ЗМІ в один голос відзначили той факт, що вперше за всі роки зустрічей у Ялті В. Янукович наважився говорити без шпargarлки чи суфлера та, на відміну від попередніх форумів, коли запитання до Президента України погоджувалися наперед, цього разу він мав дебати «очі в очі» зі своїми опонентами. Він говорив без красномовства, але спокійно – та, нарешті, те, що від нього прагнули почути в Ялті вже багато років. В. Янукович оголосив, що Угода про асоціацію з Євросоюзом є безальтернативним сценарієм для України.

Д. Грібаускайте, як і комісар Єврокомісії Ш. Фюле, привітала об'єднання зусиль української влади та опозиції довкола питань євроінтеграції. Водночас керівник Литви нагадала Президенту України, що для завершення підготовки до підписання угоди українська сторона має вирішити ще три питання: законодавчо встановити рівні умови виборів, виключити вибіркове правосуддя і забезпечити виконання судових рішень для захисту інвестицій. На думку присутніх у Ялті українських експертів, литовський президент донесла до української сторони жорстку позицію деяких урядів країн «Старої Європи».

Президент Литви нагадала, що до саміту у Вільнюсі часу стає дедалі менше, і зростає тиск з боку третіх країн. «Я бажаю Україні мати сили для опору цьому тиску», – резюмувала вона.

Проте присутні на конференції представники ЄС максимально чітко намагалися донести до української влади, що без звільнення Ю. Тимошенко підписання Угоди про асоціацію та вільну торгівлю між Україною та ЄС може і не відбутися.

Так, єврокомісар з питань розширення Ш. Фюле впродовж першого дня конференції неодноразово наголошував, що ЄС «не знижує планки» у виконанні Україною всіх критеріїв для підписання угоди, серед яких головним є проблема Ю. Тимошенко.

«Сподіваюся, не буде так, що пройшовши марафонську дистанцію, ви не зможете подолати останні 100 метрів», – заявив голова комітету із закордонних справ Європейського парламенту Е. Брок, якого вважають близьким

політичним соратником канцлера Німеччини А. Меркель. Він також заявив, що до 15 жовтня свої висновки для Європарламенту має надати місія Кокса – Квасневського, яка досліджує випадки «вибіркового правосуддя» в Україні, зокрема, і справу Ю. Тимошенко.

«У випадку з Ю. Тимошенко були зроблені певні обіцянки, і тепер це вже є питанням довіри. Тобто це тест на довіру та на якість вашого керівництва. Ризик недооцінки впливу справи Тимошенко на процес ухвалення європейських рішень є дуже високим, і тому потрібно, аби і ваш Президент, і пані Тимошенко, обидва, у найближчі кілька днів зробили те, що правильно», – заявив міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський.

Про те, що справа Ю. Тимошенко «залишається на столі переговорів» щодо підписання угоди заявила і Д. Грібаускайте, президент Литви, що нині головує у ЄС і у листопаді прийматиме саміт «Східного партнерства», де може бути підписана Угода про асоціацію. «Питання Тимошенко в тій чи іншій формі має бути вирішеним таким чином, щоб це було прийнятно для європейського співтовариства. Проміжні домовленості про закони, про зміни в прокуратурі і тому подібні – вони у фіналі не спрацюють, якщо не буде весь пакет до кінця завершений», – заявила президент Литви і додала, що «питання Тимошенко» в цьому ж пакеті.

Відповідаючи на всі запитання щодо можливості звільнення Ю. Тимошенко, Президент В. Янукович лише повторив свою тезу про те, що «відповідь має бути знайдена у законодавчому полі». «Ми намагаємося і шукаємо сьогодні, яким чином підійти до найскладнішого питання – стосовно Тимошенко. Я вдячний місії Європарламенту Кокса – Квасневського, яка разом з Україною шукає вихід із цієї ситуації. Це питання дуже непросте, тому у нас ще є час і ми будемо відповідно до плану, який є, працювати. Поки ми не сказали ні “так”, ні “ні”. Відповідь повинна бути у площині, яка б дозволила нам у законодавчому полі знайти рішення», – сказав В. Янукович.

Пояснюючи свою позицію щодо Ю. Тимошенко, Президент України згадав і про газові угоди 2009 р. Він підкреслив, що через рішення, ухвалені Ю. Тимошенко на посаді Прем'єра під час підписання українсько-російських газових угод, Україна має «найвищу ціну на газ у Європі» і понесла багатомільярдні збитки.

Литовський президент Д. Грібаускайте відреагувала на ці пояснення миттєво: «У нас не було Тимошенко, але ми платимо за газ на 30 % більше за Німеччину, і також більше за Україну».

Після цього обидва президенти заглибилися в дискусію про те, для кого російський газ дорожчий. З'ясувалося, що Литва сплачує 479 дол. за тисячу кубів російського газу, а Україна – 512 дол., але при цьому отримує від Росії знижку на 100 дол. за базування в Криму російського Чорноморського флоту. Від часу підписання Харківських угод у квітні 2010 р. Києву так і не вдалося отримати від Росії більшої знижки в ціні на газ.

Долею Ю. Тимошенко перейнялися під час форуму в Ялті й опозиціонери – А. Яценюк і Ю. Луценко. А. Яценюк, зокрема, заявив В. Януковичу, що опозиція пішла на тимчасове перемир'я з ним. Він додав, що продовжує наполягати на вирішенні справи экс-прем'єра Ю. Тимошенко.

Утім, однозначним «фаворитом» з формулювання питання щодо можливості звільнення Ю. Тимошенко став экс-міністр внутрішніх справ України Ю. Луценко, виступ якого оцінили як один з найяскравіших на 10-й зустрічі Ялтинської європейської стратегії.

«Я є прецедентом того, що у вас вистачило мудрості припинити експеримент наді мною. У цьому історичному приміщенні я закликаю вас, Вікторе Федоровичу, людину, яка не боїться Путіна, не боятися Ю. Тимошенко», – заявив він, звертаючись до Президента В. Януковича. «Я дозволю собі як двічі судимий запропонувати вам просто взяти ручку та підписати рішення, яке дасть 100-відсоткову гарантію до вільнюської перемоги», – додав він.

Президент України знайшов що відповісти опозиціонеру. В. Янукович заявив, що не може помилувати экс-прем'єра Ю. Тимошенко як Ю. Луценка, оскільки вони перебувають у «різних вагових категоріях». Крім того, Президент зазначив, що дуже радий бачити колишнього главу МВС на зустрічі в Лівадійському палаці. Він, мовляв, із самого початку був проти ув'язнення Ю. Луценка.

Порівняння Президентом політичної ваги Ю. Тимошенко та Ю. Луценка було сприйнято деякими оглядачами як пояснення того, чому він не ухвалює щодо Тимошенко рішень, схожих на амністію Ю. Луценка. Крім того, увагу преси привернули слова В. Януковича про те, що звільнення Ю. Тимошенко залежить від неї самої – від гарантій, які мають бути надані. В. Янукович не надав ніякого розшифрування своїм словам. Можливо, це був сигнал для самої Ю. Тимошенко, можливо – для європейських партнерів, з якими він уже кілька років веде досить важкі перемовини з приводу долі колишнього Прем'єр-міністра України. Однак доволі важливим став той факт, що для міжнародної спільноти врешті прозвучало фактичне визнання політичної сутності процесів, які відбуваються навколо долі Ю. Тимошенко.

Цілком імовірно, що скоро в питанні звільнення Ю. Тимошенко настануть зміни. Очевидно, що рішення щодо цього Президентом не прийнято, бо якби воно було, то оголосити його було б вигідно саме на Ялтинській зустрічі.

Ю. Луценко наголосив, що Ю. Тимошенко засуджена по одній справі, де В. Янукович може застосувати помилування, а по інших справах вона не засуджена, і тому досі не винувата. З цього виходить, що технологічно провести це рішення цілком можна. Яка ж буде позиція Януковича – питання відкрите.

Водночас те, що П. Кокс і О. Квасневський не озвучили остаточних висновків моніторингу, підказує, що існує висока ймовірність дозволу на лікування Ю. Тимошенко в Німеччині. Цікаво, що президент Литви дуже чітко сформулювала саме цю тезу, а не якісь загальні вимоги, що теж підкреслює саме

можливість лікування. Навколо цієї версії ведуться сьогодні основні переговори.

Утім, деякі учасники Ялтинської зустрічі залишилися з думкою про те, що В. Янукович не ухвалюватиме жодного рішення про Ю. Тимошенко аж до останнього моменту – до саміту у Вільнюсі. Не виключено при цьому, що його можуть цікавити гарантії неповернення Ю. Тимошенко в Україну після лікування в Німеччині та напередодні президентських виборів.

На економічних панелях форуму було менше оптимізму, аніж у суперечках про українську євроінтеграцію та про звільнення Ю. Тимошенко. Зокрема, головний економічний коментатор Financial Times М. Вульф заявив, що стимулювання споживання, яке лежало в основі моделі економічного розвитку в докризовий період, себе вичерпало. А колишній директор-розпорядник Міжнародного валютного фонду Д. Стросс-Кан зазначив, що Європейський Союз нині перебуває в «газоподібному стані». Його 28 країнам дедалі важче ухвалювати консолідовані рішення в питаннях економіки.

На цьому тлі заява экс-міністра енергетики США Б. Річардсона про те, що Україна рухається правильним шляхом в енергетичній сфері, виглядала як справді хороша новина. За його словами, енергозбереження, нові технології видобутку газу й розробка відновлюваних джерел енергії – шлях до енергетичної незалежності для будь-якої країни.

Україні необхідний час, щоб визначити своє місце серед держав-сусідів, заявив президент Київської школи економіки П. Шеремета. «Є китайська приказка: якщо хочеш йти швидко – іди один, якщо хочеш піти далеко – іди з іншими людьми. Україна в 1991 р. могла розпастися, могла розколотися, але ми вирішили, що залишимося разом, і це було мудре рішення. Ми сваримося, ми іноді сперечаємося, але, тим не менш, ми разом. Звичайно, потрібен час для того, щоб вирішити, де ми знаходимося порівняно з країнами-сусідками, і подумати, як ми разом підемо вперед», – сказав П. Шеремета.

Зі свого боку, ще один учасник дискусії – співзасновник компанії Horizon Capital Н. Яресько – заявила, що Україні потрібні механізми для змін. «Формулювання, які ми чули на форумі YES, спонукають нас пишатися своїм урядом із приводу інтеграції, реформування, конкурентоспроможності. Це ті речі, які ми хотіли почути, але ми при цьому повинні розуміти, що у нас не вистачає інституційних механізмів, щоб ці слова втілити на практиці, але ми розуміємо, що зміни необхідні», – відзначила Н. Яресько.

Ще один учасник форуму – генеральний директор «Microsoft Україна» Д. Шимків – зазначив важливість прозорості при втіленні в життя різних рішень у країні. «Ейнштейн говорив: визначення божевілля – це повторне виконання тих самих дій з раз у раз та очікування іншого результату. Дуже важливо, щоб відбувалися зміни. Я не думаю, що ми кожного можемо миттєво змінити, але потрібно, щоб кожна дія було максимально прозорою у всіх інституціях, і щоб ті дії, які вирішено втілити, здійснювалися», – вважає Д. Шимків.

Тема того, як вибір України на користь європейського вектора інтеграції впливає і впливатиме на її відносини із сусідами на Сході, особливо з Росією, стала другою важливою темою ялтинської зустрічі. «Україна живе між двома монстрами – ЄС та Росією, і ми це відчуваємо кожного дня», – зазначив Президент В. Янукович, додавши водночас, що Україна виступає за створення єдиного економічного простору «від Ванкуверу до Владивостоку».

Реакцію Росії на рішення України підписати Угоду про асоціацію з ЄС критикували Прем'єр-міністр України М. Азаров і міністр закордонних справ Л. Кожара.

«Складається враження, що в грудні для України настане або кінець світу, або буде винайдена панацея від усіх наших проблем. Я хотів би вас запевнити, що не станеться ані першого, ані другого», – заявив міністр закордонних справ України.

Прем'єр-міністр України М. Азаров назвав Угоду про асоціацію між Україною та ЄС історичним актом. На форумі «Ялтинська Європейська стратегія» він усіх запевнив, що ні Україна, ні її сусіди від угоди нічого не втраять. Зауваживши, що попри рішення підписати Угоду із ЄС, Україна «приречена» на співпрацю з Росією, Прем'єр-міністр України заявив, що саме цим пояснюється терпіння Києва в намаганні взаємовигідно врегулювати відносини з Митним союзом, тоді як зворотна реакція, на думку українського Прем'єра, інколи буває емоційною.

«Іноді краще промовчати, і не робити емоційних заяв», – заявив М. Азаров. Він також розповів, що під час переговорів із представниками російського уряду він намагається довести, що спільне прагнення до європейських стандартів могло б бути корисним як Україні, так і Росії.

Прем'єр також повідомив, що в Україні уважно вивчають оцінки наслідків приєднання країни до угоди з ЄС, що походять із Росії, проте, за словами М. Азарова, «цих наслідків не буде навіть десятої долі».

Одразу кілька закордонних політиків говорили про тиск на Україну з боку Росії. Найоригінальніше пожартував екс-президент США Б. Клінтон. Мабуть, він згадав, як саме тут у 1945 р. перебував на конференції Й. Сталін. Б. Клінтон сказав, що не здивувався, «якби тут з'явився президент Путін як привид Сталіна». Також він засудив тиск Москви на Україну напередодні підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом.

Президент Литви Д. Грібаускайте також згадала про тиск Росії, але економічний. На її думку, високі ціни на газ Росія використовує як елемент геополітичного тиску. «Це пов'язано з політикою Східного партнерства. У нас немає шоколадної війни, але є сирна. У Молдові – винна... Тобто методи щодо наших країн ті ж, і наслідки будуть ті ж», – сказала президент Литви.

Присутній на конференції відомий економіст Н. Рубіні, даючи оцінку вибору, який має зробити Україна, зазначив: «Якщо ви замкнете себе у Митному союзі, у вас навряд чи буде можливість укласти торговельні угоди з іншими

країнами світу. Якщо ж ви вирішите приєднатися до угоди з ЄС, кількість варіантів для вас збільшується, ви матимете змогу брати участь в інших торговельних угодах. Крім того, якщо ви приєднаєтеся до угоди про вільну торгівлю із ЄС, урешті-решт, вона не обмежиться торгівлею. Для вас вона означатиме гармонізацію не тільки торговельних стандартів, але й можливість членства у ЄС та приєднання до євросони. Так само і при приєднанні до Митного союзу треба враховувати, що це не обмежиться лише інтеграцією у галузі торгівлі».

Про згубні наслідки підписання Угоди про асоціацію та вільну торгівлю – як для України, так і для ЄС – розповів у Ялті радник російського президента С. Глазьев, єдиний високий представник Росії на зустрічі. Він звернув увагу на те, що нині зовнішня торгівля України має багатомільярдний дефіцит, і покрити його можна лише за рахунок приєднання до Митного союзу, який може запропонувати Україні безмитний імпорту газу та інших енергоносіїв. Якщо ж Україна зробить вибір на користь вільної торгівлі з Євросоюзом, на неї, за словами радника російського президента, може очікувати дефолт. І тоді ЄС доведеться заплатити за зовнішніми зобов'язаннями України.

«Якщо Україна підписує угоду про асоціацію, і внаслідок цього відбувається погіршення торгового балансу, то постає запитання, а хто заплатить за дефолт України, який стає неминучим? Загальні витрати на подолання наслідків дефолту в Україні становлять 25, а може й 35 млрд євро. Чи готова Європа брати на себе такий тягар фінансової відповідальності?» – сказав радник російського президента.

С. Глазьев брав участь у дискусії, присвяченій економічній перспективі України. Іншим учасником заходу був депутат П. Порошенко, колишній міністр економіки України та власник кондитерської корпорації Roshen, продукцію якої Росія заборонила імпортувати наприкінці літа, посилаючись на невідповідність стандартам якості.

Ця заборона стала темою численних жартів під час конференції. Колишній державний секретар США Х. Клінтон зірвала тривалі аплодисменти зали, коли заявила, що «хоча Сполучені Штати не мають права голосу у ЄС, вони вітатимуть підписання угоди між Україною та ЄС, яка, зокрема, відкриє європейський та ринки інших країн для “чудового українського шоколаду”».

Дискусія між П. Порошенком та С. Глазьевим стала чи не найзапеклішою на ялтинській зустрічі. П. Порошенко заявив, що опитування громадської думки в Україні, проведені після рішення Росії заборонити імпорту українських цукерок, показали, що кількість прихильників європейської інтеграції зросла на 10 %. Уперше понад 50 % українців висловилися за європейський вибір. Крім того, опитування показало, що інтеграцію до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном підтримують переважно люди похилого віку і без вищої освіти, натомість інтеграцію з ЄС – молоді люди з вищою освітою.

«ЄС – наше майбутнє. Митний союз, на жаль, – наше минуле. А як бізнесмен, я впевнений, що розвиток можливий лише за умов чесної конкуренції», – заявив П. Порошенко.

Треба зазначити, що паралельно з Ялтинською економічною стратегією в Новгородській області Росії відбувалося 10-те зібрання Міжнародного дискусійного клубу «Валдай», яке, однак, за рівнем представництва закордонних гостей істотно поступалося українському.

Порівняльний аналіз політичних сигналів і експертних оцінок щодо ключових проблем глобальної та внутрішньої політики, що прозвучали у Ялті та на Валдаї, зробив український політолог, голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко, що був присутній на обох форумах.

За словами експерта, для порівняння Валдайського клубу та Ялтинської Європейської стратегії був і формальний привід – обидва експертні форуми цього року відзначили 10-річний ювілей. Можна підбивати попередні підсумки. За ці роки і Валдай, і Ялта стали не лише авторитетними експертними майданчиками, а й місцем зустрічей зарубіжних і вітчизняних політичних експертів з вищими державними керівниками та впливовими політиками. У роботі цих форумів багато спільного, але є і специфічні відмінності.

Валдайський клуб і Ялтинська європейська стратегія, мабуть не випадково, виникли майже одночасно – 2004 р. І для Росії, і для України це був рік президентських виборів. У Росії В. Путіна тільки-но було обрано на другий термін, і його команда шукала нові інструменти впливу на західну громадську думку для формування більш сприятливого міжнародного іміджу путінської Росії. Спочатку Валдайський клуб був створений Російським агентством міжнародної інформації «РИА Новости» і Радою із зовнішньої і оборонної політики (російська громадська організація, що об'єднує громадських, державних і політичних діячів та вчених) як інструмент комунікації із західними експертами, які займаються вивченням Росії.

Родзинкою Валдайського клубу стали зустрічі зарубіжних експертів з В. Путіним. У результаті багато хто став сприймати Валдайський клуб як піар-проект на користь В. Путіна. Частка істини в таких твердженнях звичайно ж є. Але задля справедливості треба зазначити, що Валдайський клуб розвивається і як міжнародне аналітичне співтовариство. Клуб активно займається аналізом міжнародної та російської політики. Було опубліковано 15 аналітичних доповідей, включно зі щорічним «Індексом розвитку Росії». І засідання Клубу і його аналітичні матеріали відрізняються плюралізмом думок і критичністю оцінок.

Ялтинська європейська стратегія створювалася в Україні напередодні президентських виборів. Закінчувалося президентство Л. Кучми. Відчувалися драматизм сутички за владу та певна невизначеність перспектив майбутнього розвитку України. Ініціатором Ялтинської європейської стратегії став В. Пінчук – один із найбільших українських підприємців і зять Л. Кучми. У

липні 2004 р. він зібрав у Ялті близько 30 відомих політиків і громадських діячів з різних країн світу для обговорення перспектив вступу України до ЄС. Підсумком тієї зустрічі стало створення міжнародної колективної організації «Ялтинська європейська стратегія», спрямованої на сприяння процесу європейській інтеграції України.

З упевненістю можна сказати, що цей проект для В. Пінчука мав іміджевий характер. За допомогою нього (але не тільки) він інтегрувався до складу глобальної еліти, знайшов багато впливових зарубіжних друзів, сприяв формуванню свого нового та позитивного іміджу. Щорічні конференції Ялтинської європейської стратегії стали також улюбленим місцем зустрічей українських президентів з їхніми зарубіжними колегами, майданчиком презентації провідних українських політиків перед авторитетними зарубіжними гостями. Ялтинська європейська стратегія, на думку багатьох політиків та експертів, стала найвдалішою інвестицією В. Пінчука.

Одна з головних відмінностей Ялтинської європейської стратегії від Валдайського клубу полягає в тому, що в Ялтинського проекту є чітка політична мета – сприяння європейській інтеграції України. І провідну роль на ялтинських щорічних зустрічах відіграють все-таки політики та державні діячі як наші, так і зарубіжні. При цьому і в Ялті, і на Валдаї присутні немало відомих зарубіжних політиків, які займали в недавньому минулому керівні пости у своїх країнах або в міжнародних організаціях.

Специфіка Валдайського клубу в тому, що він працює у двох іпостасях: з одного боку, як майданчик для дискусій експертів (і колишні політики беруть участь у цій роботі саме як експерти), з іншого боку – це форма прямої (як прилюдної, так і закритої) комунікації В. Путіна та інших представників російського керівництва із зарубіжними експертами, що займаються російською проблематикою.

Цього року учасники Валдайського клубу побачили справжнє «шоу Путіна», у якому російський президент виступав у ролі режисера, головного актора та навіть інтерв'юєра. З учасниками Валдайського клубу, окрім самого В. Путіна, також зустрічалися керівник Адміністрації президента РФ С. Иванов, міністр закордонних справ РФ С. Лавров, міністр оборони С. Шойгу, перший заступник керівника Адміністрації президента РФ В. Володін (нині – головний політтехнолог Кремля) і новообраний мер Москви С. Собянін. З ключових фігур вищого керівництва Росії не було тільки голови уряду РФ Д. Медведєва.

«Фішкою» цьогорічного Валдая стала участь у його роботі вибраних представників російської опозиції, зокрема й нової. Не було О. Навального, однак у дискусії брав участь Є. Ройзман, який сенсаційно переміг на виборах у Єкатеринбурзі. Ну а діалог Путіна з Володею (так він звернувся до російського опозиціонера В. Рижкова) і Ксюшею (Собчак) у російських ЗМІ називають початком конструктивного діалогу влади й опозиції. За враженнями

В. Фесенка, запитання російських опозиціонерів до В. Путіна виглядали «як подача чолобитної цареві-батюшці, а відповідь Путіна – як батьківське напучення заблукавших синів і дочок». На цьому тлі вже традиційна критична перестрілка представників влади й опозиції у Ялті вкотре підтвердила, що «Україна не Росія», – констатував український політолог.

Об'єднує Валдаї і Ялту прагнення поєднати аналіз внутрішньополітичних проблем (відповідно, Росії та України) з глобальним порядком денним. Міжнародна та глобалістська проблематика посідають чільне місце в дискусіях на Валдаї і в Ялті. Вельми показово, що на обох форумах обговорювалося майбутнє Європи. І дискусія ця була дуже неоднозначною: оптимістична впевненість у майбутньому Європи у більшості доповідачів поєднувалася з тривожними оцінками про відсутність чіткої та послідовної стратегії подальшого розвитку ЄС (поки відбувається лише пошук оптимальної тактики у подоланні нинішніх кризових тенденцій у Євросоюзі) і дефіцит сильного лідерства у європейській політиці.

Впадала в очі зростаюча увага до Китаю і на Валдаї, і в Ялті, як і увага самих китайців до проблем Європи та Євразії. На Валдаї була присутня велика китайська делегація. Представники Китаю грали заголовну партію в дискусії про майбутнє Азії. На ялтинській зустрічі Китаю була присвячена спеціальна дискусія. Головна теза, яку наполегливо повторювали китайські представники і на Валдаї, і в Ялті, – не треба боятися Китаю. Так, ми вже стали економічним велетнем, але ще розвиваємося і маємо масу нерозв'язаних проблем. Але дискусія довкола китайської проблематики показала: можливо, Китаю поки і не бояться, але вже поважають і починають побоюватися.

Зі зрозумілих причин підвищену увагу на Валдаї було приділено проблемі подолання Сирійської кризи та практичній реалізації домовленостей між керівниками зовнішньополітичних відомств Росії і США. Цьому була присвячена одна з дискусій, про це запитували і В. Путіна, і С. Лаврова, і С. Іванова. Російські керівники застерегли від надмірного оптимізму та ейфорії з приводу компромісу про розв'язання проблеми хімічної зброї в Сирії. Стало очевидно, що боротьба інтересів довкола цієї проблеми продовжуватиметься й надалі, а ось перспективи політичного врегулювання громадянської війни в Сирії доки навіть не проглядаються.

Офіційна назва десятого Валдая – «Многообразие России для современного мира». Одна з головних дискусій була присвячена проблемі зростаючого «ціннісного розриву» в російському суспільстві, який має соціально-економічний, соціокультурний та політичний виміри. Багато учасників цієї дискусії говорили про кризу ідентичності в російському суспільстві. Від того, як і в яких формах долатиметься ця криза, залежатиме майбутнє Росії.

Ювілейна зустріч в Ялті називалася «Україна та світ в епоху змін: фактори успіху». Але більшість дискусій так чи інакше стосувалася Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, перспектив її підписання у Вільнюсі. І саме що-

до проблематики європейської інтеграції України відбулася своєрідна «перекличка» між Валдаєм і Ялтою.

До української теми на Валдаї зверталися неодноразово. Сам В. Фесенко на сесії про майбутнє Євразії говорив про те, що Україна поступово, хоча повільно і з постійними коливаннями й зупинками, але невідворотно дрейфує у бік Європи, і Росія своїм жорстким газовим і політико-економічним тиском ще більше відштовхує Україну від себе у бік Європи. Тому абсолютно закономірно виникли питання європейських експертів (Ч. Гранта і Д. Шерра) до В. Путіна про контрпродуктивність російської політики щодо України. Відповідь В. Путіна не містила нічого нового: теза про єдиний народ, що вийшов із Дніпровської купелі, попередження про негативні наслідки для України її нової угоди з ЄС, заява про захисні дії Росії проти напливу українських товарів через зону вільної торгівлі України і Євросоюзу.

Більш того, у дискусії на українську тему з колишнім президентом Єврокомісії Р. Проді В. Путін відверто натякнув, що «європейці спочатку хочуть з'їсти наше» (явний натяк на Україну), і тільки потім готові домовлятися. Адже Р. Проді якраз і пропонував знайти компроміс щодо України, зробивши її мостом між Європейським і Митним союзом. Компромісні підходи, які були продемонстровані щодо Сирії, Р. Проді пропонував використовувати і стосовно України. В. Путін цей заклик до компромісу проігнорував. А його пропозиція про те, що Україні потрібно спочатку вступити до Митного союзу, а потім спільно домовлятися з Євросоюзом про зону вільної торгівлі, виглядала запізнілою і нереалістичною. Адже сам В. Путін визнав, що перемовини про нову угоду між Росією і ЄС зависли ще з 2009 р.

На сесії про майбутнє Європи Р. Проді сформулював дві важливі тези щодо проблематики європейської інтеграції України: Угоду з Україною про асоціацію треба підписувати, але подальшого розширення ЄС на Схід не буде (як мінімум найближчого десятиліття), максимум, що можливо, – завершення інтеграційних процесів на Балканах (але без Туреччини). До речі, у Ялті турецький міністр з євроінтеграції Е. Багіш досить скептично оцінив перспективи членства Туреччини в ЄС, заявивши, що максимум можливого для Туреччини – норвезький варіант (часткова економічна інтеграція, але без членства в ЄС).

У Ялті дискусія з В. Путіним мала заочний характер. І українське керівництво, в особі Президента В. Януковича і Прем'єр-міністра М. Азарова, і лідери опозиції підтвердили установку на підписання Угоди про асоціацію з ЄС і безальтернативність європейського вибору України. Пряме зіткнення російської та української позиції відбулося лише в емоційно гострій дискусії між С. Глазєвим і П. Порошенком. За конфліктом «Рашена» проти «Рошена» (як жартівливо назвали цю дискусію в кулуарах) позначилася непримиренність нинішніх позицій Росії й України у питаннях європейської інтеграції. Враження від цієї дискусії згодом підсумував экс-президент

Польщі О. Квасневський. «Добре, що люди могли побачити цю дискусію по телевізору. Тепер їм дуже просто зробити вибір», – заявив він.

Але дискусія в Ялті знову продемонструвала наявність однієї, але дуже хворобливої і нерозв'язаної проблеми на шляху підписання Угоди між Україною та ЄС – це питання про звільнення Ю. Тимошенко. Ніхто зараз не може сказати точно – чи буде розв'язана проблема Ю. Тимошенко і як діятиме Брюссель, якщо ситуація навколо цього питання принципово не зміниться.

У виступі на закритті 10-ї Ялтинської європейської стратегії О. Квасневський процитував історичну фразу, але в новому політичному контексті: «Ні кроку назад, позаду Москва!». Це було звернення до українських учасників Ялтинського форуму, але про це треба пам'ятати і європейським лідерам, зауважує В. Фесенко. Бо, якщо у Вільнюсі не буде підписано Угоду між ЄС і Україною, про Москву згадає і В. Янукович. Та й сама Москва нагадає про себе після Вільнюса.

«Водночас “Валдай” надав В. Путіну можливість відчувати свій зоряний час, – пише політолог, провідний науковець Московського центру Карнегі Л. Шевцова у своїй статті на “ej.ru”. – Російський президент отримав сцену, для того, щоб насолодитися роллю рятівника Заходу із сирійської пастки. Ця роль так несподівано йому випала! Але вся річ у тім, що путінський план, за який відчайдушно вхопився Вашингтон, є фейком. Настав момент, коли Кремль вирішив, що пора пред'явити світові доктрину, яка має обґрунтувати новий політичний режим, який оформився в Росії останніми роками, і кремлівські міжнародні претензії. Щоправда, Путін виклав свою доктрину перед дивною аудиторією. Західні політики, які зійшли зі сцени, підготовані зарубіжні та вітчизняні експерти, декілька своїх опозиціонерів, запрошених як декорація, а також запрошені, мабуть, для масовості, найрізноманітніші люди...».

«“Валдайська доктрина” Путіна теж бентежить, – продовжує російський експерт. – Вона справляє враження збірної солянки, в яку кухар кинув, не дивлячись, непоміжвані інгредієнти: радянiзм, націоналізм, імперіалізм, правослашний фундаменталізм. Цю суміш важко назвати “ідеологією”, але її основна ідея, проговорена Путіним, не викликає сумнівів. Сутність “Валдайської доктрини” Путіна – не лише відторгнення, але й стримування Заходу як сукупності ліберально-демократичних норм усередині Росії, а поза Росією – як західних зовнішньополітичних інтересів. ...Путін відкидає Захід як систему, як образ мислення, як спосіб життя. Ідею про “унікальність” російської цивілізації Путін проговорив ще в ході своєї президентської кампанії. Тепер же він уточнює, що є його метою. Ця мета – “держава-цивілізація”, яка будується на традиційних цінностях, “скріплена” в першу чергу православною церквою. У чому стрижень цієї “держави-цивілізації”, вочевидь – у самодержавстві!»

Нагомiсть Президент В. Янукович у контексті євроінтеграційних зусиль України під час Ялтинської європейської стратегії заявив, що «Україна впев-

нено йде шляхом європейської інтеграції. Що стосується відносин з Митним союзом – ми шукаємо цю модель. Я переконаний у тому, що ми її знайдемо».

Як бачимо, за підсумками засідання Валдайського клубу й роботи Ялтинського саміту проголошені протилежні зовнішньополітичні напрями розвитку держав. Росія в особі В. Путіна заявила про свій міфічний «особливий шлях», а Україна, за словами В. Януковича, у черговий раз підтвердила наміри рухатися до Європи.

Підбиваючи підсумки 10-ї щорічної зустрічі Ялтинської європейської стратегії, деякі експерти відзначили, що оскільки єврочиновники не отримали відповіді на важливі для них питання під час Ялтинського саміту, після цієї зустрічі для української влади залишається цілий ряд ризиків. Зокрема, керівник Центру «Третій сектор» А. Золотарьов зауважив, що «багато європейців поїхали без відповіді на ключові питання, зокрема і питання щодо Тимошенко. Тому говорити про те, що Ялта проклала місток до успішного саміту у Вільнюсі поки ще передчасно. Результат може декого засмутити», – сказав він.

На думку експерта, владі та команді В. Януковича вдалося перехопити у опозиції євроінтеграційний порядок денний і опозиція втратила шанс представити поворот В. Януковича в бік євроінтеграції як свою перемогу. «Опозиція показала, що вона понуро плентається в хвості влади. Тепер, сказавши “А” і підтримавши євроінтеграційні закони у Верховній Раді, опозиція повинна сказати “Б”, підтримавши ряд непопулярних економічних кроків, які будуть зроблені цієї осені як реалізація вимог МВФ і кредиторів України; ряд непопулярних рішень, які торкнуться бюджету 2014», – зазначив А. Золотарьов.

«І Ялтинський саміт, і, у цілому, ситуація, яка склалася сьогодні, продемонструвала провал опозиції, неспроможність опозиції», – заявив директор Агенції соціальних комунікацій С. Белашко. «Опозиція вважає своєю перемогою те, що вона загітувала Партію регіонів разом рухатися в напрямку Європи. Насправді, всі розуміють, що це просто спроба хоч якимось чином інтерпретувати провальну ситуацію, коли опозиція виявилася ні з чим і почала займатися “одобрямсом” усіх урядових законопроектів», – говорить С. Белашко.

Водночас заступник директора Центру Разумкова В. Чалий висловив переконання, що зустріч у Ялті була знаковою в контексті української євроінтеграції. За його словами, на форумі ЄС представив «пом’якшену позицію стосовно України і дав більше можливостей, більше шансів. А російські представники підтвердили свою досить жорстку позицію стосовно цього курсу України». Однак консолідований настрій усіх: від Президента В. Януковича, Прем’єр-міністра М. Азарова до політиків різних фракцій, експертного середовища, показав, що ми перебуваємо «в періоді гуртування». Незважаючи на різні політичні позиції, всі об’єдналися довкола питання інтеграції.

Чітко й однозначно звучало питання Ю. Тимошенко. Президент О. Квасневський, підсумовуючи всі дебати з цього приводу, відзначив, що

питання Ю. Тимошенко – це фактично гуманітарне питання, треба його вирішити, і для цього є всі можливості. Партнер О. Кваснівського по місії П. Кокс заявив, що «ми хочемо, щоб у цьому звіті, який, правда, зараз перенесений до 15 жовтня, було написано тільки два слова: місія здійснена».

Тому, за словами В. Чалого, цьогорічний форум у Ялті – це фактично «зустріч надії». За його словами, мало залишається, але всі надіються, що будуть зроблені фінальні кроки на цьому останньому відрізку, і Україна таки отримає те, над чим працювали вже багато років не один уряд і не один президент. Це буде чіткий рубікон, після якого стане зрозумілим, що треба робити далі.

С. Горювая, науч. сотр. ФПУ НБУВ, канд. наук по соц. коммуникациям

Украинские сюжеты в дискуссии на Валдае

В Новгородской области с 16 по 19 сентября проходило юбилейное заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай», посвященное теме «Многообразии России для современного мира». На юбилей, который состоялся на озере Валдай в особом формате, собрались участники заседаний клуба прошлых лет, а также специальные гости – всего более 200 участников.

Основное время участники форума посвятили обсуждению внутренних российских проблем. По словам приехавшего на Валдай президента РФ В. Путина, для всех собравшихся, вне зависимости от политических пристрастий, самое важное в этой встрече – поиск точек соприкосновения и путей развития России. «Обостряются и военно-политические проблемы, и военно-политическая ситуация. Мир становится всё более жестким. Порой отвергается не просто международное право, но даже элементарные приличия. Нужно быть сильным в военном, технологическом, экономическом отношении. Но все-таки главное, что будет определять успех, это качество людей, качество общества, интеллектуальное, духовное, моральное. Ведь, в конце концов, и экономический рост, и благосостояние, и геополитическое влияние – это производные от состояния самого общества. От того, насколько граждане той или иной страны чувствуют себя единым народом, насколько они укоренены в этой своей истории, в ценностях и в традициях, объединяют ли их общие цели и ответственность», – сказал В. Путин.

Президент РФ жестко дал понять: Россия, опираясь на традиционные ценности, нащупывает свой собственный путь к успеху в мире. И учитывая то, что становится сильнее, движется в правильном направлении.

Впервые в разговоре участников клуба с президентом принимали участие так называемые лидеры Болотной – политические оппоненты В. Путина. В том числе В. Рыжков из либерального крыла оппозиции. Он призвал президента отпустить на свободу всех, кто арестован по делу о прошлогодних беспорядках на Болотной площади. «Я понимаю, что судебные органы действуют самостоятельно, но, может быть, подумать об амнистии участников этих событий для того, чтобы снять вот эту огромную озабоченность большого числа людей», – сказал сопредседатель Политсовета Республиканской партии России – Партии народной свободы В. Рыжков.

В свою очередь В. Путин отметил: «Вспомните беспорядки в Лондоне, когда машины переворачивали, совсем недавно, три года назад. Благодаря камерам, которые по всему Лондону развешаны, полиция и специальные службы Великобритании целый год искали всех участников этих беспорядков. Всех нашли практически. И все были осуждены. И думаю, что англичане сделали правильно. Потому что ни у кого не должно быть иллюзий, что подобное поведение возможно. Можно ли посмотреть на то, чтобы в данном случае использовать право амнистии? Я этого не исключаю, но отношение к делу должно быть самым серьезным» (<http://www.Itv.ru/news/social/242343>).

Также на форуме обсуждалась российская инициатива по Сирии, вернувшая ситуацию в мирное русло. В. Путин отметил, что последние шаги Сирии говорят о том, что страна готова выполнить свои обязательства по химоружию. «Сирия объявила о том, что она готова, не только готова присоединиться, но и считает себя уже присоединившейся к международной конвенции о нераспространении ядерного оружия. Это практические шаги, которые сирийское правительство уже сделало», – сказал он.

Российский лидер полагает, что Запад не может дать ответа на вопрос о будущем Сирии без Б. Асада и о том, что делать, если к власти придут террористы. «Признали (США и их союзники), что там (в Сирии) воюют подразделения “Аль-Каиды”. Когда я дискутирую со своими коллегами, я говорю: хорошо, вы сейчас, по сути, хотите выступить на их стороне, поможете им прийти к власти, а дальше что? Что вы сделаете, возьмете газетку и их отгоните от этой власти? Но это не бывает так, мы же знаем, не бывает, не получится», – сказал он.

В. Путин сообщил, что беседовал с лидерами других государств, и они не смогли ему сказать о своих планах дальнейших действий в случае свержения президента Сирии Б. Асада (<http://www.utro.ru/articles/2013/09/19/1145030.shtml>, 19.09.2013).

Американский политолог Д. Саймс считает, что российское предложение о ликвидации сирийских химических арсеналов помогло не только дать шанс миру, но и выбраться из политического тупика Б. Обаме. «Почему президент Б. Обама вынужден был пойти навстречу инициативам президента В. Путина? Не потому, как я понимаю, что он принципиально отказался от идеи

нанесения военного удара по Сирии. Он явно готовил страну к нанесению военного удара. Но не получилось. Сначала подвел английский парламент. Потом вдруг подвело американское общественное мнение. Как снежный ком, нарос такой протестный ураган. И тут пришла ваша инициатива, господин Президент, которая позволила Б. Обаме с честью, сохраняя лицо, признать неизбежное», – отметил Д. Саймс.

Как сообщают СМИ, большинство экспертов отметило, что российские оппозиционеры, обычно жестко критикующие Кремль по внутренней политике, его действия по Сирии почти единодушно поддержали. Например, эсер И. Пономарев уверен, дискуссия об этом в клубе укрепит позиции России в мире. «Потому что здесь в основном политологи и аналитики, которые потом разъедутся по российским регионам, по разным странам и будут писать аналитические записки людям, которые принимают решение о том, что они здесь увидели, что они услышали и что можно сделать. И здравые мысли обязательно начнут расходиться», – сказал он.

Речь президента о национальной идеологии также нашла отклик у его оппонентов. «Речь идет о том, что В. Путин впервые как руководитель страны заговорил о том, что страна не может существовать без национальной идеи. Без продолжения лучших традиций, без объединения истории, без серьезного диалога различных политических сил, которые должны выстроить свою политику исходя из интересов всех граждан страны, а не отдельных социальных групп, не говоря уже об олигархии. Я считаю, что эта речь заслуживает особого внимания и обсуждения в стенах Государственной думы», – сказал руководитель фракции КПРФ в Госдуме РФ Г. Зюганов.

В ходе общения с участниками клуба В. Путин также заявил о том, что, возможно, будет баллотироваться на второй срок. Президент поинтересовался у бывшего премьер-министра Франции Ф. Фийона, будет ли он баллотироваться в президенты. Ф. Фийон сказал, что не будет отвечать на этот вопрос, пока В. Путин не ответит на аналогичный. «Я не исключаю», – сказал В. Путин. «Я тоже не исключаю», – парировал Ф. Фийон.

В целом, эксперты очень позитивно оценили работу Международного дискуссионного клуба «Валдай». Так, политолог А. Коэн подчеркнул: «“Валдай” удался тем, что все больше и больше специалистов по международной политике сюда приезжают. И, мне кажется, что Россия будет прирастать не только Сибирью, но и своим разнообразием. Разнообразием религиозным, конфессиональным, этническим и разнообразием точек зрения, и об этом тоже говорил президент».

Директор Центра политической информации А. Мухин, один из участников юбилейной встречи клуба, подытожил основные итоги этого события, отметив, что «...клуб растёт, как ребёнок. Вот этому 10-летнему ребёнку сейчас палец в рот не клади, потому что это действительно серьёзная площадка с устоявшимися традициями и очень хорошим качественным итогом работы. По

сути, люди уезжают отсюда интеллектуально напитанные идеями. Вы знаете, свою роль практическую, с которой он был задуман – объяснять иностранцам, что такое Россия, и как с нами надо договариваться, он выполняет на 146 %» (<http://www.vestikavkaza.ru/news/Aleksey-Mukhin-yubileynnyy-Valday-vypolnil-svoyu-rol-na-146.html>).

Не обошел своим вниманием В. Путин также и выбор Украины между ЕС и Таможенным союзом. Президент РФ подчеркнул: «Сегодня Украина – независимое государство, и мы относимся к этому с уважением. И, конечно, выбор приоритетов, выбор союзников – это национальное суверенное право украинского народа и украинского руководства».

При этом следует напомнить, что правительство Украины одобрило проект Соглашения с Евросоюзом об ассоциации, которая предусматривает создание зоны свободной торговли (ЗСТ). Подписать этот документ Киев рассчитывает в ноябре в рамках саммита Восточного партнерства в Вильнюсе. Российская сторона ранее заявляла, что Таможенному союзу в случае подписания Украиной и ЕС соглашения о ЗСТ придется принять защитные меры. Россия опасается, что после подписания этого Соглашения из Украины в страны ТС могут хлынуть товары из Европы по более низким ценам, что нанесет ущерб отечественным производителям.

Примечательными также являются слова премьер-министра России Д. Медведева, сказанные несколько позже, на встрече с российскими сенаторами о том, что в случае заключения ассоциированного договора Украины с Евросоюзом особый партнерский режим с Россией закончится. «Не будет никаких привилегий», – заявил Д. Медведев.

«Они говорят: “Мы сможем легко поместиться на двух стульчиках”, в очередной раз говорят: “Вот мы встретимся с русскими, мы им все объясним, что мы свои, мы хорошие, мы будем с вами дружить и будем вступать и туда, и сюда”. Не получится, – заявил Д. Медведев. – Не нужно обманывать людей. Нужно честно сказать: “Это наш стратегический выбор”. Но тогда не нужно обижаться на последствия, а они будут. Эти все последствия должны быть просчитаны нашими партнерами, а также те проблемы, которые могут наступить для предприятий, расположенных на территории Украины, особенно в восточной ее части. Пусть продают свою продукцию в Европу, надеюсь, ее там ждут» (<http://www.bfm.ru/news/230245?doctype=article>).

Заявления В. Путина и Д. Медведева обращают на себя внимание также и в связи с тем, что Премьер-министр Украины Н. Азаров 25 сентября посетит Астану (Казахстан), где примет участие в заседании Высшего евразийского экономического совета (<http://nbnews.com.ua/ru/exc/100314>, 23.09.2013). В минувшие выходные Н. Азаров сказал, что даже после подписания договора с Евросоюзом Украина рассчитывает на сотрудничество со странами Таможенного союза.

Комментируя ситуацию, эксперт Международного института гуманитарно-политических исследований В. Брутер отмечает: «Сейчас действует зона свободной торговли между Россией и Украиной, которая оговаривается большим партнерским договором. На данный момент этот вопрос действует, очевидно, в пользу Украины. И, очевидно, торговля России и Украины после отмены ЗСТ не прекратится, Украина на этом потеряет достаточно много. Можно предположить, что это около 4–5 млрд дол. в год. Это выбор Украины, и мы должны его уважать».

Москва вряд ли сможет повлиять на Киев, который объявил о курсе на евроинтеграцию. Так считает украинский политолог А. Окара. «Политика по отношению к Украине очень долгое время строилась на эмоциях и на уверенности, что Москва, Кремль всегда смогут повлиять на Украину жестко. Однако оказывается, что вся подобная политическая логика оказалась ущербной, прежде всего потому, что те ценности, которые лежат в основе Таможенного союза и в перспективе Евразийского союза, во-первых, не очень понятны, а если и понятны кому-то, то не очень привлекательны, в том числе для Киева и для украинской элиты», – подчеркнул он.

Также обращает на себя внимание и заявление украинского министра аграрной политики и продовольствия Н. Присяжнюка в Пекине о том, что Китай может стать для Украины стратегическим рынком сбыта. Министр считает, что «расширение перечня сельхозтоваров, которые могут поставляться в КНР, будет способствовать тому, что доля отечественной аграрной продукции в общем товарообороте с Китаем достигнет 20–25 %» (<http://www.itar-tass.com/c13/886502.html>, 23.09.2013). Кроме зерновых, отметил Н. Присяжнюк, в Китай могут экспортироваться подсолнечное масло, сахар, а также животноводческая продукция. «Мы с китайскими партнерами изучаем также возможность поставки товаров мясной группы, прежде всего говядины», – уточнил министр. По оценке Н. Присяжнюка, Украина производит в 2,5–3 раза больше сельхозпродукции, чем потребляет.

Таким образом, можно констатировать, что на сегодня формула взаимовыгодного сотрудничества между Украиной и Россией в контексте определившейся евроинтеграции нашей страны не найдена. По-видимому, обе стороны пока еще находятся в плену слабо обоснованных иллюзий по поводу действительности своих позиций, на практике откладывающих новые наслоения негатива в соседских отношениях. Негатива, который могут успешно использовать третьи стороны...

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СИАЗ» НБУВ, канд. ист. наук

Евроинтеграционный фактор в современных украинско-российских отношениях

Развитие и без того непростых двусторонних украинско-российских отношений в последнее время обострилось в связи с так называемыми «торговыми войнами», апогей которых пришелся на середину августа текущего года, когда Россия полностью заблокировала поставку в страну украинских товаров.

Многие политики и эксперты связывают данные события с попытками РФ воспрепятствовать подписанию Украиной Соглашения об ассоциации с ЕС, которое планируется осуществить в ноябре. Как известно, 28–29 ноября с. г. в Вильнюсе состоится саммит руководства Евросоюза и лидеров стран-участниц программы ЕС «Восточное партнерство», в ходе которого ожидается подписание Соглашения об ассоциации и Договора о глубокой и всеобъемлющей зоне свободной торговли с Украиной и парафирование этих документов с Грузией и Молдовой. Что касается еще одной участницы программы ЕС «Восточное партнерство» – Армении, то в ходе состоявшихся 3 сентября в Москве переговоров президентов РА и РФ – С. Саргсяна и В. Путина – было принято совместное заявление, согласно которому глава армянского государства заявил о решении вступить в Таможенный союз (ТС) и предпринять в этих целях необходимые практические шаги, а в последующем – участвовать в формировании Евразийского экономического союза.

Стремление РФ воздействовать на евроинтеграционный выбор стран-участниц «Восточного партнерства» вызвало негативную реакцию у европарламентариев. В результате 12 сентября Европейский парламент (ЕП) принял резолюцию «О давлении, оказанном Россией на страны Восточного партнерства в контексте предстоящего саммита Восточного партнерства в Вильнюсе» и призвал руководство Евросоюза защитить Украину, Молдову и Армению.

Следует отметить, что принятию резолюции предшествовали несколько событий. Сначала вице-премьер РФ И. Шувалов заявил, что нормативные базы Евросоюза и Таможенного союза несовместимы. И Украина в случае присоединения к зоне свободной торговли с ЕС не сможет полноценно сотрудничать с ТС. Затем с этой точкой зрения согласился российский премьер Д. Медведев, который сказал буквально следующее: «При подписании соответствующего документа с государствами ЕС... для наших украинских партнеров вход в Таможенный союз будет закрыт».

Впрочем, в России многие уверены в том, что поводом для резолюции Европарламента, содержащей обвинения в адрес РФ, стало решение Армении о возможном присоединении ТС. Данную точку зрения озвучил, в частности, глава комитета Государственной думы РФ по международным делам А. Пушков. Он отметил, что «в Брюсселе чрезвычайно болезненно восприняли решение руководства Армении о возможном присоединении Армении к Таможенному союзу. Это был шок, это было воспринято как сигнал к переходу в контрнаступление, к тому, что весь план “Восточного партнерства”, который нацелен на то, чтобы малой ценой фактически подчинить ряд государств СНГ политике Евросоюза, включить их в сферу его интересов, – вот этот весь план может оказаться под угрозой срыва. Отсюда резолюция Европарламента, ... и отсюда серьезное обострение всей суммы вопросов, которые сейчас рассматриваются в связи с возможным подписанием в Вильнюсе рядом стран СНГ соглашений по ассоциации с Европейским Союзом».

В принятой Европарламентом резолюции давление, которое оказывает Россия на страны-члены «Восточного партнерства», названо «неприемлемым». Также евродепутаты призвали РФ уважать суверенитет независимых государств и не вмешиваться в их внутренние дела, как того требует международное право.

Кроме того, в резолюции Европарламента упомянуты «санкции против украинского экспорта», «давление на Молдову путем запрета экспорта винной продукции», «препятствия на пути решения приднестровского конфликта» и «угрозы безопасности в сторону Армении».

Европарламент призвал Еврокомиссию и Европейскую службу по внешней деятельности рассматривать действия России как выходящие «за пределы сугубо измерения торговли, которая является всего лишь прикрытием для вопиющего политического давления, действовать и защищать партнеров ЕС, посылая сильный сигнал поддержки для всех стран Восточного партнерства в их европейском стремлении и выборе».

Также был озвучен призыв принять меры в защиту партнеров Союза. «(ЕП) подчеркивает ответственность ЕС защитить страны Восточного партнерства, которые были подвержены открытому, тревожному и растущему давлению России, направленное на то, чтобы удержать их от ассоциации с ЕС, и просит Европейскую Комиссию и Совет ЕС выступить с конкретными и эффективными мерами для поддержки стран-партнеров», – отмечено в резолюции.

Евросоюз также готов помочь «партнерам в их усилиях по интеграции посредством временного применения соответствующих частей Соглашения об ассоциации и глубокой и всеобъемлющей зоне свободной торговли с момента его подписания; разморозить после подписания или парафирования отложенные кредиты и программы помощи, продолжать предпринимать меры, направленные на упрощение визового режима и перспективу внедрения безвизового режима».

Европарламент также считает, что дальнейшие политические и экономические реформы в этих странах на основе ценностей и стандартов ЕС, «в конечном счете, в собственных интересах России, так как это расширит зону стабильности, процветания и сотрудничества на ее границах, а также напомнит о приглашении ЕС России внести свой вклад в этот процесс посредством конструктивного взаимодействия со странами Восточного партнерства».

Резолюция содержит положение о решительной поддержке Европарламентом парафирования или подписания Соглашения об ассоциации на саммите в Вильнюсе с теми странами Восточного партнерства, «которые готовы и могут это сделать при условии выполнения требований».

Следует также отметить, что дискуссия в ЕП по этому вопросу, проходившая в Страсбурге за день до принятия резолюции, затянулась до поздней ночи. Выступавшие сошлись во мнении, что ЕС должен вмешаться в противостояние России со странами «Восточного партнерства», но по поводу механизма такого вмешательства единогласия не оказалось. От депутатов звучали радикальные предложения, вплоть до блокады Олимпиады в Сочи и торговых ограничений в отношении российского экспорта в ЕС, но комиссар Ш. Фюле, представлявший позицию Еврокомиссии, отверг возможность радикального сценария. «Если хотите строить новую стену в Европе – это точно не ко мне, – заявил Ш. Фюле, подводя итоги дискуссии в Европарламенте. – Я верю, что нам надо придерживаться принципа обоюдной выгоды. Особенно когда речь идет о столь крупном, важном и стратегическом партнере, как Россия. Нам следует лучше организовать коммуникацию с РФ, снова и снова разъясняя российским властям, что ассоциация не направлена против интересов этой страны и не будет проводиться за счет России».

Еще один сигнал Ш. Фюле депутатам Европарламента – это то, что, несмотря на сложности, вызванные давлением России, Брюссель не готов отказываться от выдвинутых ранее условий подписания Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС. «Понижение планки или отказ от условий, требований ЕС – это вне правил игры», – подчеркнул комиссар.

Обозреватели обращают внимание на то, что привычные тезисы о нарушении прав человека в Украине, выборочном правосудии, ущемлении свободы слова и тотальной коррупции на этот раз в стенах ЕП практически не звучали. В то же время некоторые депутаты предлагали подписать Соглашение об ассоциации немедленно, даже не дожидаясь ноябрьского саммита в Вильнюсе.

Впрочем, эксперты предупреждают, что такие заявления не стоит воспринимать всерьез.

«Не евродепутаты решают такие вопросы. Еврокомиссия может объявить политические и экономические санкции в случае серьезных нарушений прав человека со стороны того или иного государства. Но, как правило, это бывает в крайних случаях. Такие санкции применялись к Беларуси (после масштабных конфликтов во время выборов), а также Ливии, Сирии. Россия – важный

экономический партнер Евросоюза и многих отдельных стран-членов. Поэтому я со скепсисом отношусь к возможности санкций к ней», – объяснил политолог В. Фесенко.

Резолюция Европарламента о давлении России на страны «Восточного партнерства», включая Украину, не предусматривает конкретных шагов помощи этим странам, но будет досадной для России, заявил эксперт. «Резолюция Европарламента – ничто иное, как просто политическое решение, или заявление. Это позиция Евросоюза в отношении не только к Украине, но и к странам восточного союза. Европарламент не принимает решений о помощи, это прерогатива Еврокомиссии, он выражает политическую поддержку. Что уже немало. ЕС не нравится поведение Москвы, ей это, конечно, неприятно. Еще в августе подобные заявления стали для нее “холодным душем”», – прокомментировал В. Фесенко.

В свою очередь политический эксперт Института евроатлантического сотрудничества В. Горбач отметил, что резолюции Европарламента являются политическими документами и не имеют прямого юридического действия. «Резолюция Европарламента может повлиять на общественное мнение, в частности в странах Европы, в разной степени на решение Еврокомиссии. Хотя она еще больше будет учитывать изменения текущего политического положения, а также двусторонних отношений ЕС и России ... А на саму Россию – вряд ли повлияет», – прогнозирует В. Горбач.

В то же время, как заявила в интервью телеканалу БТБ депутат Европарламента А. Гомес, комментируя резолюцию по поддержке государств «Восточного партнерства», в том числе и Украины, еврообщество готово разработать индивидуальные меры поддержки тех стран, которые испытывают давление со стороны России. «Есть много инструментов поддержки, и для каждой страны будут определены свои собственные. По иронии судьбы, давление, которому подвергаются государства, может стать хорошим стимулом для проведения реформ. Конечно, окончательный выбор того, что лучше им подходит, остается за государствами», – считает евродепутат.

Со своей стороны Посол Германии в Украине К. Вайль считает резолюцию Европейского парламента о призыве к России воздержаться от давления на страны «Восточного партнерства» признаком того, что Европейский Союз поддерживает Украину на пути к подписанию Соглашения об ассоциации. «Я разглядел признак того, что ЕС поддерживает Украину на ее пути к Вильнюсу. Если после выполнения всех предпосылок будет подписано Соглашение об ассоциации, то я не вижу никаких противоречий между подписанием самого соглашения или участия в этом соглашении и отношениями Украины с Россией», – подчеркнул дипломат.

В то же время он отметил, что Германия поддержит подписание Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом, если Украина выполнит необходимые условия. «Конечно (поддержит. – Ред.), но необходимо выполнить усло-

вия, которые были поставлены. Понимаете, ЕС не работал бы на протяжении пяти лет в партнерской связи с Украиной над текстом этого соглашения, если бы он не имел общей с Украиной цели», – сказал посол.

Против «давления России на бывшие советские республики» высказывается и конгрессмен-демократ, член комитета по международным делам Палаты представителей США Э. Инджел, который направил соответствующее письмо главе американского Госдепа Д. Керри. В этом письме Э. Инджел выразил обеспокоенность в связи со стратегией России в отношении бывших советских республик. «Я призываю Вас решительно выступить против попыток России препятствовать Украине, Молдове, Грузии и Армении в укреплении их связей с Евросоюзом. Кампания России по запугиванию и давлению грубо нарушает принципы суверенитета и независимости этих стран. Каждое государство имеет право развивать сотрудничество в соответствии со своими интересами и ценностями.

США должны и дальше обеспечивать поддержку в стремлении народов Украины, Молдовы, Грузии и Армении к построению сильных и процветающих демократий в Европе. США, как на словах, так и ресурсами, должны поддерживать усилия этих стран в реализации реформ, важных для более тесных экономических и политических отношений с ЕС», – говорится в письме американского конгрессмена.

Что касается реакции украинской стороны, то, как заявляют в Министерстве иностранных дел Украины, в последнее время Евросоюз изменил свои подходы в ситуации с будущим подписанием Соглашения об ассоциации с Украиной. «Со стороны ЕС в последнее время на фоне активизации “российского фактора” мы видим определенное изменение акцентов, а, возможно, и с точки зрения относительно ситуации с подписанием Соглашения об ассоциации в более широком контексте», – заявил директор департамента по вопросам Евросоюза МИД Украины В. Ченцов.

Представитель МИД вспомнил последние высказывания руководства ЕС по поддержке евроинтеграционных устремлений Киева, а также резолюцию Европарламента в ответ на действия России в отношении стран «Восточного партнерства». «На сегодня мы можем констатировать наличие политической воли обеих сторон по Соглашению об ассоциации во время Вильнюсского саммита», – подчеркнул дипломат.

О позитиве в процессе сближения с ЕС заговорили и в Партии регионов. Так, народный депутат Украины из фракции ПР, председатель Постоянной делегации Верховной Рады в Парламентской ассамблее ЕС – Восточные соседи В. Вечерко убежден, что резолюция Европарламента свидетельствует о поддержке в ЕС евроинтеграционных устремлений Украины и других стран «Восточного партнерства». «В принятой Европарламентом резолюции говорится о готовности ЕС содействовать интеграционным усилиям участников “Восточного партнерства”», – сказал депутат. «То, что, кроме политической

поддержки Украины и других стран-участников инициативы “Восточное партнерство”, Европарламент заявил о готовности оказать практическое содействие в реализации наших евроинтеграционных устремлений, – позитивный сигнал», – отметил В. Вечерко.

В партии УДАР также считают, что резолюция Европейского парламента о недопустимости экономического давления с целью вмешательства в принятие суверенных политических решений является важным сигналом для всего украинского общества.

Как отметили в партии, Европарламент принял документ, которым осудил попытки России надавить на страны «Восточного партнерства», рассчитывая тем самым удержать их от ассоциации с Европейским Союзом. «Мы убеждены, что экономическое сотрудничество с Россией должно базироваться на взаимовыгодных условиях, а все торговые конфликты решаться на принципах ВТО», – подчеркнули в партии.

А бывший первый заместитель секретаря СНБО С. Гавриш назвал резолюцию Европарламента «желтой карточкой России»: «Речь идет не только о европейской резолюции, а также том, когда она принята – после реакции США на поведение России, когда Обама сказал об охлаждении как минимум на полгода отношений с Россией. И так – резолюция является не только желтой карточкой для России, но и предупреждением об охлаждении отношений Запада с Россией. Это сигнал к европейским и американским инвесторам – будьте осторожны с инвестициями в Россию».

В РФ же утверждают, что ни на кого не давят в вопросе выбора дальнейшего экономического или политического развития. Как заявил глава кремлевской администрации С. Иванов, Россия с уважением примет любое решение Украины по интеграции с Европейским Союзом. «Мы будем уважать любое украинское решение, каким бы оно ни было», – заявил он.

В то же время Россия потребовала от Европы не вмешиваться в ее отношения с Украиной. Об этом, в частности, говорится в жестком заявлении Госдумы РФ, принятом в ответ на резолюцию Европейского парламента от 12 сентября.

«Проект соглашения с Европейским Союзом об ассоциации предусматривает кардинальное изменение всей системы торгово-экономического регулирования Украины, страна будет вынуждена менять законодательство по лекалам Европейского Союза без права влиять на процесс принятия решений в жизненно важных для собственной экономики областях», – подчеркивается в заявлении.

«Россия уважает выбор, который делают наши соседи, и готова и впредь развивать отношения с ними. Вместе с тем парламентарии выражают тревогу из-за тех возможных потерь для наших отношений с этими государствами, которые несет в себе курс на ассоциацию с Европейским Союзом, а точнее, на фактическое подчинение их экономической политике. В случае такой “ассо-

циации” Украина и другие государства, входящие в программу Европейского Союза “Восточное партнерство”, неизбежно утратят часть своей самостоятельности. Им будет намного сложнее выстраивать плодотворное экономическое партнерство с Россией и другими государствами – членами Таможенного союза», – предупреждают депутаты Госдумы.

«Все более очевидно, что именно европейские политики посредством прямого политического нажима и откровенного выкручивания рук, в том числе по вопросам внутренней политики Украины, принуждают официальный Киев поступиться частью суверенитета Украины и перевести свои торгово-экономические связи под юрисдикцию Брюсселя», – говорится в документе.

По мнению российских депутатов, за этой резолюцией Европарламента угадывается стремление подорвать отношения между народами России и Украины, а также других постсоветских государств, чтобы включить эти страны в исключительную зону интересов ЕС. «С таким подходом, отдающим неоимперскими амбициями, категорически нельзя согласиться», – говорится в заявлении Госдумы.

Усилия российских властей и российской общественности, направленные на то, чтобы донести эту озабоченность до своих партнеров в Украине и в других постсоветских странах, говорится в заявлении российского парламента, предвзято трактуется членами Европарламента, которые рассматривают эти государства как будущую «сферу влияния» Евросоюза.

«Госдума исходит из того, что будет самостоятельно определять, каким образом выстраивать наше будущее с ближайшими соседями, братскими для нас народами, объединенными общим стремлением к сближению и свободному развитию без давления извне, на основе уважения суверенитета и национальных интересов друг друга», – подчеркивается в заявлении.

Депутаты также обратили внимание, что резолюции Европарламента не могут иметь для стран СНГ ни юридической, ни политической силы, поскольку ни Россия, ни Украина не входят в сферу его юрисдикции.

Со своей стороны, советник президента России В. Путина по вопросам отношений с Украиной и Таможенного союза С. Глазьев заверил, что в России не намерены как-либо реагировать на резолюцию со стороны Европейского Союза. Само же решение ЕС, по словам С. Глазьева, в России считают несерьезным и не взвешенным.

Также С. Глазьев отметил, что после того как Украина подпишет Соглашение об ассоциации с ЕС, она будет автоматически исключена из зоны свободной торговли СНГ.

Советник российского президента подчеркнул, что сотрудничество между Российской Федерацией и Украиной «есть и будет дальше, единственный вопрос – на каких условиях. Сегодня Россия сотрудничает с Украиной как со своим стратегическим партнером и не взимает пошлин во взаимной торговле. Однако после того, как будет подписано Соглашение об ассоциации Украины

и ЕС, условия сотрудничества кардинально изменятся. Оно довольно сильно снизится и будет уже менее эффективным, нежели ранее. Украинское правительство потеряет свое право на формирование условий по данному сотрудничеству, потому как с данного момента все условия будут оговариваться непосредственно в Брюсселе. Исходя из этого, Украина сама себя загоняет в ситуацию, где она не сможет сотрудничать с Россией, как это было раньше», – прогнозирует С. Глазьев.

Он также отметил, что Россия не ведет никакой войны, как это неоднократно звучало во многих СМИ. Все, что было ранее, это не более чем терпеливое объяснение украинским коллегам всех возможных негативных последствий подписания Соглашения об ассоциации с ЕС. Выполнение всех условий данного соглашения будет иметь последствия для Украины в виде существенно худшего торгового баланса государства, а также может довести страну до состояния дефолта, считает советник В. Путина.

Многие украинские эксперты расценивают данные действия и заявления российской стороны как попытки усложнить процесс евроинтеграции Украины.

В частности, как отмечает директор Института глобальных стратегий В. Карасев, Россия будет отстаивать свои права на Украину, как она это понимает, и в том числе с помощью подобного рода заявлений, торговых блокад и других методов.

«Россия не рассматривает вильнюсский саммит как шанс, чтобы самой сблизится с Европой, а наоборот – как инструмент, чтобы разделиться. Фундаментальная проблема в украинско-российских и российско-европейских отношениях состоит в том, что Россия в третьем президентском сроке Путина избрала антизападный курс, в то время как Украина движется на сближение с Евросоюзом и Западом в целом», – подчеркнул В. Карасев.

Политолог также обратил внимание на то, что ухудшение отношений между Евросоюзом и Россией ничего хорошего для Украины не принесет: «Лучше чтобы Россия доброжелательно отнеслась к евроинтеграционному эксперименту Украины, поскольку период после Вильнюса будет очень сложный и будет много разочарований».

В целом же большинство экспертов констатируют, что между ЕС и Россией завязалась борьба за Украину, на фоне которой критерии демократии весят куда меньше, чем соображения геополитической целесообразности.

Доминирует мнение, что торговая война между Украиной и РФ увеличила готовность Европы к поиску компромисса в вопросе подписания Соглашения об ассоциации. «Евросоюз сейчас удивлен, если не шокирован, тем, насколько серьезно Владимир Путин настроен на восстановление СССР», – отмечает А. Хертель, эксперт Совета Европы и Йенского института (Германия).

В то же время, даже если Соглашение об ассоциации удастся подписать на саммите в Вильнюсе в конце ноября, это еще не будет окончательной гарантией того, что Украина останется привержена интеграции с ЕС. Подписание

СА – это только начало пути, констатируют эксперты. Потом договор ожидается длительная ратификация, в ходе которой многое может измениться. Окончательно не исключен даже «армянский вариант» – разворот вектора интеграции и вступление в Таможенный союз.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Імовірність і доцільність проведення всеукраїнського референдуму в оцінках експертів

Наближення Вільнюського саміту, покликаного наблизити Україну до ЄС, незважаючи на начебто сформований у суспільстві консенсус щодо напрямку інтеграції, укотре актуалізує питання вибору між двома союзами – Європейським та Митним. Не в останню чергу загостренню інтеграційного питання сприяє жорстка позиція Росії, яка вже однозначно дала зрозуміти, що якщо Україна не приєднається до Митного союзу (МС), то «торгові війни», що почалися влітку цього року, будуть лише продовжуватися. За словами радника президента РФ С. Глазьева, Україна перестане бути для Росії стратегічним партнером, якщо підпише угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

У руслі інформаційної кампанії, що розгорнулася в українському інформаційному просторі довкола зовнішньополітичних пріоритетів України, помітною подією стала широко анонсована Комуністичною партією України ініціатива проведення всеукраїнського референдуму щодо приєднання до МС.

16 серпня КПУ подала до ЦВК повідомлення про намір провести збори громадян України з проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою щодо вступу України до МС. Щодо головної мети своєї акції, лідер комуністів заявив, що він прагне зупинити процес євроінтеграції. «Ми, починаючи 8 вересня цю процедуру, відповідно до закону, розрахували, що зможемо закінчити збір підписів за проведення референдуму десь 28–29 жовтня. Тобто за місяць до проведення саміту “Східного партнерства”, на якому планується підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Таким чином, буде можливість від імені громадян України, які візьмуть участь у зборі підписів, вимагати від влади, щоб вона відтермінувала підписання Угоди про асоціацію», – сказав П. Симоненко.

«Я зараз не агітую ні за Європейський Союз, ні за Митний союз. Я кажу, що треба захистити право громадян на вибір. Вони придуть і самі оберуть: за Митний союз – проголосують за Митний союз, за Європейський Союз – проголосують за Європейський Союз», – зазначив лідер КПУ.

Утім, Окружний адміністративний суд Києва заборонив Компартії «організувати та проводити збори щодо проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою стосовно вступу (приєднання) України до Митного союзу». Ухвалою суду також було заборонено Центрвиборчкому направляти свого представника на збори громадян щодо ініціювання «союзного» референдуму. Цікаво, що позов проти КПУ подала Європейська партія України, очолювана народним депутатом від «Батьківщини» М. Катеринчуком, чим об'єктивно підіграла владі, не зацікавленій нині в проведенні референдуму.

Аналізуючи роль М. Катеринчука в референдумному процесі від КПУ, оглядачі відзначають, що він одним з перших дізнався про дату й місце проведення зборів КПУ і подав заяву до суду щодо заборони. По-друге, голова Європейської партії отримав досить швидке і позитивне рішення суду. Політолог В. Фесенко вважає, що без втручання влади таке швидке, позитивне для М. Катеринчука судове рішення було б неможливе. «Зрозуміло, що Катеринчук якимось чином вплинув на суд. Без спільних дій із владою йому б не вдалося отримати таку постанову. Тут зрозуміло, що діє спільний сценарій влади й Катеринчука, – говорить В. Фесенко. – І я думаю, що значну роль тут відіграє особистий піар Катеринчука, який усіма способами намагається про себе сказати перед київськими виборами».

Тут варто згадати звинувачення з боку деяких представників опозиції, що масова рекламна кампанія М. Катеринчука в столиці була б неможлива без підтримки з владних кабінетів і що таким чином працює сценарій на «розпорошення» опозиційного електорату перед виборами в Києві – адже М. Катеринчук не є єдиним кандидатом від опозиції і навряд чи стане ним.

Сам М. Катеринчук про свою роль у справі референдуму зауважив, що оскільки «всі суди України контролюються Партією регіонів, своїм позовом ми поставили владу у скрутне становище, бо якби вона провалила його, то просто звела б нанівець усі свої обіцянки щодо ЄС. Тому ми скористалися ситуацією».

Щодо суті своєї протидії референдуму М. Катеринчук пояснив, що «партія, яка підтримує європейські позиції, не може просто змовчувати про такі безглузді зібрання, як те, що відбулося в неділю. Цей референдум – це не волевиявлення народу, це бажання комуністів встановити свої порядки, тому ми і проти того, щоб такі заходи відбувалися. Оскільки обслуговуємо ту політичну частину України, яка підтримує ЄС, Україна повинна йти лише в європейському напрямку. А в перспективі ми взагалі плануємо заборонити комуністичну партію в Україні».

Невдовзі після негативного для себе рішення суду комуністи повторно попередили ЦВК про свої збори в той самий день, о тій самій годині, але під іншою назвою — не щодо питання про приєднання (вступу) до Митного союзу, а стосовно приєднання (вступу) України до союзу в рамках Євразійського Економічного Співтовариства». Попри очевидність маніпулятивного характе-

ру зміни назви, цього разу суд обмежився заборонаю ЦВК надсилати на збори своїх представників і при цьому не заборонив проведення самого заходу.

Як відомо, без уповноваженого представника Центровборчкому збори не можуть вважатися легітимними для початку проведення референдуму. Утім, Компартія стверджує, що 8 вересня на стадіоні «Спартак» у Києві, де відбулися збори громадян, організовані КПУ і громадським рухом «Український вибір», така людина була — це Ю. Донченко. Свого часу він став членом ЦВК за квотою саме Компартії. Але, за словами А. Магери, Центральна виборча комісія не уповноважувала Ю. Донченка на відвідання зборів на стадіоні «Спартак», тобто він був на тому зібранні лише в приватному порядку.

Попри це, збори затвердили склад ініціативної групи для збору підписів на підтримку Всеукраїнського референдуму в кількості 9892 осіб, а також формулювання питання, що пропонують винести на референдум: «Чи підтримуєте ви приєднання України до Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації?»

12 вересня до Центральної виборчої комісії надійшли документи для реєстрації ініціативної групи з проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою про вступ України до Митного союзу. У пакет документів входив, зокрема, протокол зборів громадян про проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. На референдум пропонують винести питання «Чи підтримуєте ви приєднання України до Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації?» До протоколу також додано список членів ініціативної групи, до якого пропонують внести 9892 особи з їхніми заявами про згоду бути членом такої групи.

Відповідно до закону, ЦВК упродовж п'яти днів розглянула ці документи й ухвалила рішення на засіданні 17 вересня, відмовивши у реєстрації ініціативної групи із всеукраїнського референдуму про вступ України до Митного союзу. За таке рішення проголосували 13 членів комісії з 13 присутніх.

Як пояснив заступник голови ЦВК А. Магера, відповідно до закону про всеукраїнський референдум повідомлення про проведення зборів громадян має бути подано до ЦВК не пізніше ніж за п'ять календарних днів до його проведення. Водночас повідомлення громадянами П. Симоненком, Г. Буйком і О. Адвени про проведення 8 вересня зборів громадян на стадіоні «Спартак» було подано 3 вересня, тобто за чотири календарні дні.

Разом з тим Окружний адмінсуд Києва 6 вересня за позовом Європейської партії України заборонив ЦВК направляти свого представника на ці збори. На підставі цього рішення суду ЦВК свого представника на це зібрання не направляла.

Таким чином, підкреслив А. Магера, при створенні ініціативної групи з проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою щодо вступу України до МС не було дотримано порядку, передбаченого законом.

Рішення Центральної виборчої комісії про відмову реєстрації ініціативної групи з проведення Всеукраїнського референдуму про вступ України до Митного союзу буде оскаржено Комуністичною партією України, повідомив лідер КПУ П. Симоненко. На його думку, рішення ЦВК свідчить про те, що вона «повністю під контролем у нинішньої влади».

Юридично КПУ зберігає шанси отримати протилежне рішення. Але навряд чи отримає політичну сатисфакцію й встигне організувати референдум до саміту Україна – ЄС 28 листопада. Поки що єдине, що має в активі КПУ, – це додаткові підстави для інформаційної кампанії.

Сам П. Симоненко стверджує, що причина зупинки ініціативи – у побоюванні влади отримати незгоду суспільства з євроінтеграційним курсом: «Влада по-справжньому злякалася», побачивши, що «у КПУ достатньо партійного й людського ресурсу для організації збору підписів за референдум». «Сьогодні в публічній площині за явною диригентською відмашкою з Банкової на сторінках і екранах усіх ЗМІ йде неприхована однобока агітація за асоціацію з ЄС. У неопублічній площині, судячи з усього, уже надійшла команда до ЦВК – зробити все можливе й неможливе, щоб референдум не відбувся», – заявив П. Симоненко.

Зі слів лідера КПУ П. Симоненка, ініціювання референдуму щодо приєднання України до союзу Євразійського Економічного Співтовариства мало б сприяти зміні інтеграційного вектора країни в бік підписання угоди про Митний союз та Єдиний економічний простір. Однак, як зауважили експерти, вибираючи засоби досягнення мети, комуністи не врахували, що порушене ними питання не передбачає механізмів легалізації прийнятого рішення.

Сьогодні Євроінтеграційний напрям країни зафіксовано рядом нормативно-правових документів. Затверджено Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЗУ № 1629-ІУ від 18.03.2004 р.). 22 лютого 2013 р. ВР прийняла Заяву «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом». Нарешті, ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» передбачає інтеграцію України у європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства у Європейському Союзі.

Якщо комуністи хочуть реальної зміни зовнішнього вектора, їм необхідно добиватися скасування перерахованих вище нормативно-правових актів та ініціювати прийняття документів, орієнтованих на інтеграцію з Росією. Цього можна досягнути за допомогою всеукраїнського волевиявлення. Однак потрібно змінити предмет референдуму.

Пункт 3 ст. 3 Закону України «Про всеукраїнський референдум» визначає, що за предметом референдум може бути: конституційним (зміна Основного закону), територіальним (про зміну території України. Ратифікаційний референдум), законодавчим (прийняття, скасування чи внесення змін до законів) та

з будь-якого питання за винятком тих, щодо яких референдум не допускається згідно з Конституцією України (загальний референдум).

Отже, для досягнення результату комуністи мали б ініціювати законодавчий референдум. Натомість вони хочуть проведення загального референдуму, який не передбачає скасування, внесення змін до діючих законів чи прийняття нових. Іншими словами, якою б не була відповідь громадян на питання про приєднання України до Митного союзу, на євроінтеграційний вектор країни це ніяким чином не вплине.

Політолог В. Фесенко зауважує, що референдум, який запланували комуністи і якому опираються В. Янукович та його політична сила, не несе ніяких загроз для асоціації з ЄС. «По-перше, тому що провести його можна буде не раніше січня 2014 р. – це вже після того, як Україна підпише асоціацію. А по-друге, зважаючи на дані соціологічних досліджень, він може стати ще одним підтвердженням того, що українці спрямовані не в Митний союз, а в Європу», – каже В. Фесенко.

Утім, у «референдумних» намірах комуністів експерти вбачають не лише короткострокові, а й довгострокові цілі, які полягають у заграванні з Росією з прицілом на президентські вибори.

«КПУ демонструє росіянам готовність бути їх союзником в Україні. У Росії немає свого ставленика на президентських виборах, тому можна звернути увагу на КПУ і їх лідера», – вважає В. Фесенко. На його думку, комуністи хочуть догодити Росії, яка будь-що намагається зірвати підписання Угоди про асоціацію. «Але таким чином вони ще й відбирають частину голосів у ПР та Януковича», – констатує політолог, проте зауважує, що для «розігріву» перед виборами Президента комуністам ефективніше було б ініціювати референдум у 2014 р.

В. Карасьов у свою чергу вважає, що «референдум – це універсальна технологія розкручення президентської кампанії Симоненка». Він прогнозує, що Митний союз стане фішкою лідера комуністів на президентських виборах. «Симоненко обходить Януковича зі Сходу. Технологічно це дуже вдало для виборчої кампанії», – зауважив В. Карасьов. На його думку, П. Симоненко може в першому турі відібрати частку голосів В. Януковича, причому саме за рахунок проросійського електорату.

Заступник генерального директора з міжнародних питань Центру Разумкова В. Чалий також вважає, що всі заходи КПУ більше спрямовані не так на референдум, як на пропаганду президентської кампанії 2015 р. Це частина політтехнологій деяких партій, які розраховують на зовнішній вплив та матеріальну підтримку сусідньої країни. Зрозуміло, що кошти виділяються дуже великі, гроші просто так на вітер ніхто не викидає, і всі ці заходи мають відпрацювати себе».

Ідея комуністів про проведення референдуму з приводу вступу України до Митного союзу свідчить про те, що КПУ серйозно задумалася про майбутні

вибори Президента, погоджується політолог В. Небоженко. «Таке рішення комуністів несподіване, оскільки комуністичному руху більше 150 років і я не уявляю, як, наприклад, Компартія Бельгії може проводити референдум про приєднання її країни до Франції», – зазначив він.

«За 20 років українські комуністи не провели жодного страйку, не зробили жодного референдуму на користь захисту прав молоді, трудящих – тобто те, що є важливим елементом в боротьбі з цим диким сьогоднішнім капіталізмом. Зате вони займаються тим, що зручно, матеріально вигідно і демонструє їх лояльність сусідній державі. Це сумно», – додав політолог.

Разом з тим він упевнений, що у цього референдуму немає шансів: «Яке майбутнє у “комуністичного” референдуму? З точки зору соціології, у них не більше 10 % електорату, тому не думаю, що вони зберуть достатню кількість голосів. Скоріше за все, мова йде про початок президентської кампанії».

У самій КПУ розмови щодо підготовки П. Симоненка до президентських виборів через референдум вважають надуманими. «Не думаю, що слід пов’язувати референдум із президентською кампанією. Ми давно декларуємо позиції щодо об’єднання потенціалів України, Росії, Білорусі та Казахстану», – зазначив комуніст О. Голуб.

Представник КПУ не повідомив, хто може бути їх союзником в організації референдуму. Він заперечив, що партія координує діяльність з організацією В. Медведчука «Український вибір», яка останнім часом проводить агітаційну кампанію за референдум щодо вступу до Митного союзу. Як припускають політологи, нині очолюваний В. Медведчуком центр «Правова держава» надає КПУ посильну юридичну підтримку в реалізації референдуму. У самій Компартії зв’язок із «Правовою державою» В. Медведчука не підтвердили, але заявили, що в них «єдина, спільна мета – Митний союз. А надалі стосунки з “Українським вибором” можуть бути й тіснішими».

Варто нагадати, що українські ЗМІ визначають В. Медведчука як втілювача політики В. Путіна в Україні. У наведеному пресою документі із викладом стратегії Кремля щодо залучення України в Митний союз і недопущення її до асоціації з ЄС недвозначно вказується на велику роль В. Медведчука в цих процесах.

Однак, на думку В. Карасьова, В. Медведчук не зможе потіснити на російському полі П. Симоненка, адже вони діють у протилежних сферах. «Віктор Медведчук – це більше вплив гуманітарно-інформаційний, а у Симоненка є партія і організації», – вважає В. Карасьов.

«Медведчука з рейтингом менше 1 % як серйозного конкурента Віктора Януковича в Москві не розглядають», – погоджується В. Фесенко.

Політологи сходяться на думці, що референдуму може й не бути. «Самого референдуму не буде. Далі збору підписів справа не піде», – запевнив В. Карасьов. Він додав, що подібний референдум за ЄС чи Митний союз поставить у скрутне становище особисто В. Януковича, адже влада говорить про рух до

Європи й підписання угоди, але не говорить про розрив з Митним союзом. «Референдум передбачає чіткий вибір – так або ні. Влада ніколи не піде на таку відповідь», – упевнений В. Карасьов.

Насправді, у В. Януковича є всі потрібні інструменти для недопущення референдуму. «У законі вказано, що Президент видає указ про референдум. Але ніхто не може його до цього змусити», – зауважив перший заступник голови ЦВК А. Магера. Він пригадав ситуацію 2009 р., коли громадяни виступили з ініціативою референдуму щодо НАТО та Єдиного економічного простору, а глава держави В. Ющенко відмовився оголошувати референдум. «Без підпису Президента України процес референдуму не може бути запущений у принципі», – резюмував А. Магера.

Політолог В. Фесенко вважає, що влада дозволить референдум, проте може маніпулювати його результатом. «Закон відкриває можливості для адмінресурсу. Ініціюють референдум комуністи, а скористатися результатом може тільки влада», – вважає експерт.

У Компартії готові до обох сценаріїв. «Люди оцінять, якщо вони будуть ігнорувати волю мільйонів співгромадян й не призначать референдум», – вважає О. Голуб. «Якщо ж влада вдасться до фальсифікацій, то протиставить себе більшості народу», – упевнений комуніст.

Ініціатива КПУ про проведення Всеукраїнського референдуму щодо вступу України до Митного союзу не матиме критичних наслідків, упевнений голова правління Комітету виборців України (КВУ) О. Черненко. Він нагадав, що згідно з законом для проведення всеукраїнського референдуму потрібно виконати три умови. Зокрема, на зборах громадян повинен бути присутнім член Центральної виборчої комісії, однак, на стадіоні «Спартак» 8 вересня член ЦВК був присутній як приватна особа. «Це значить, що перша умова виконана з порушенням закону», – підкреслив глава КВУ. Також, за його словами, необхідно зібрати 3 млн підписів громадян України на підтримку референдуму. «Якщо це будуть чесні підписи, то процес буде тривалим, і невідомо, чи мають комуністи ресурси, щоб це організувати», – зазначив О. Черненко.

Крім того, для оголошення референдуму необхідний указ Президента України. «Думаю, що сьогодні виконання цих трьох умов нереально, тому що, якщо у влади є політична воля на проведення такого референдуму, то він буде. Якщо влада не хоче проведення референдуму, то є багато способів, щоб таку ініціативу не реалізували», – пояснив голова КВУ.

До того ж проведення подібного референдуму може обійтися державі досить дорого. Наприклад, за обрахунками ЦВК, на аналогічний «доленосний» референдум щодо вступу України до НАТО, або до Єдиного економічного простору, якого через суд зажадав В. Медведчук від тодішнього глави держави В. Ющенка, необхідно було передбачити близько 550 млн грн. Чи готовий сьогодні уряд нести ці витрати, коли, за даними Адміністрації Президента, фіксується дефіцит надходжень до держбюджету?

Директор Інституту глобальних стратегій В. Карасьов у свою чергу зазначає: «Можливо, лише тоді, коли Україна підпише асоціацію, пройде весь шлях до вступу в Євросоюз і коли перед нами дійсно буде вибір – вступати в ЄС чи Митний союз, от тоді і буде проведено референдум, який дійсно стане потрібним для волевиявлення народу. А зараз ще немає з чого обирати. Спершу б асоціацію підписати».

Очевидно, сценарій В. Карасьова близький до того, що є насправді. Адже нещодавно Президент В. Янукович згадував саме про такий референдум щодо ЄС/МС – уже за фактом укладання асоціації й подолання наступного відрізка шляху. Зокрема, наприкінці серпня Президент України повідомив у інтерв'ю українським телеканалам, що «коли буде ухвалене рішення про вступ у Європейський Союз чи в Митний Союз, тоді в будь-якому разі нам не обійтися без референдуму». Причому чи не вперше він обмовився про вступ України в будь-яке із цих об'єднань. Однак щодо ЄС наразі заплановане лише підписання Угоди про асоціацію, яке, за українським законодавством, не вимагає проведення референдуму. Що ж до МС Росії, Білорусі й Казахстану, то Президент запевнив, що Україна готова приєднатися лише до тих положень цього об'єднання, які не суперечать нормам Світової організації торгівлі й не завадять підписанню угоди з ЄС. Окрім того, В. Янукович нагадав під час інтерв'ю, що «Україна визначилася зі своїм подальшим кроком, обравши європейський напрям у Законі України “Про засади зовнішньої та внутрішньої політики”».

Попри це, слова Президента про те, що «буде прийняте рішення про вступ» не лише в ЄС, а й у Митний союз доволі неоднозначно були сприйняті журналістами та експертами. Політичний оглядач журналу «Український тиждень» О. Михельсон, зокрема, дійшов висновку, що Президент усе-таки не відкидає вступу до МС. Водночас не виключено, що В. Янукович таким чином всього лише вкотре обнадіює Росію, аби вона припинила «торговельну війну» проти України. Журналіст вважає, що «референдум, точніше, спроби його провести, може стати елементом торгу хоч із Росією, хоч із Заходом». Тим більше що, як він слушно зауважив, «закон про референдум виписаний так, що його організація – від реєстрації ініціативних груп до встановлення результатів – перебуватиме під щільним контролем президентської адміністрації», а «кінцева імплементація рішень так само залежатиме від Президента й парламентської більшості».

Голова ради Лабораторії законодавчих ініціатив І. Когут вважає, що заговорити про референдум Президента змусила ситуація на українсько-російській митниці, що нещодавно загострилася: «Зрештою, його заяву про референдум можна оцінити, як спробу затягнути процес підписання угоди з ЄС, або як бажання зняти з себе відповідальність за прийняття будь-якого рішення».

Політологи кажуть, що перед тим як вступити до Європейського або ж до Митного союзу, референдум дійсно потрібно буде провести. Однак варто за-

уважити, що Президент не говорив про референдум на предмет підписання Угоди про асоціацію з ЄС – він заявив лише про референдум перед вступом України в один із союзів, який буде ще не скоро.

«Думаю, що на тлі подій, які нещодавно відбувалися на українсько-російській митниці, В. Янукович своєю заявою просто заспокоював виборців, даючи їм зрозуміти, що без їх відома важливі державні рішення прийматися не будуть. Можна з упевненістю сказати, що в будь-якому випадку референдум у нас буде. Але не зараз. Це може статися, наприклад, у 2015 р. або перед президентськими виборами», – пояснив аналітик Інституту Євроатлантичного співробітництва В. Горбач.

За його словами, при вступі в будь-яку з вищевказаних організацій Україна дійсно повинна буде провести референдум, тому що в цьому випадку вона делегує частину свого суверенітету. Саме так учинили перед вступом до ЄС, наприклад, в Ірландії, Данії, Австрії, Фінляндії, Швеції, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Словенії, Мальті та Хорватії. А от у Норвегії, де референдум із цього питання проводили двічі, рішення про вступ до ЄС так і не було підтримане. Утім, в Україні, за даними соціологічних опитувань, із кінця 2011 р. досить стабільно переважають прибічники євроінтеграції. Наприклад, під час дослідження громадської думки, проведеного в травні ц. р. Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та Соціологічною службою аналітичного центру ім. О. Разумкова, вступ України у Євросоюз схвалив 41,7 % респондентів, у Митний – 31 %, а 13,5 % обрали варіант відповіді: «Не треба приєднуватися ані до ЄС, ані до МС».

Натомість О. Гарань, науковий директор Школи політичної аналітики Києво-Могилянської академії, пояснює, що Президент заявив про референдум щодо вступу в ЄС чи МС через наполегливі вимоги комуністів і лідера громадського об'єднання «Український вибір» В. Медведчука провести народне волевиявлення щодо вектора інтеграції України негайно. Тобто вирішив перехопити це гасло в тих, хто міг би відібрати завдяки ньому хоч частину голосів на наступних президентських виборах.

Такої ж думки дотримується Р. Кошулинський, заступник голови парламенту й один з лідерів опозиційного Всеукраїнського об'єднання «Свобода»: «Зараз уже йде розмова про президентську виборчу кампанію. За допомогою референдуму можна підтягнути до другого туру Симоненка – єдиного кандидата, у якого вони можуть виграти. Це – поле, у якому Партія регіонів уміє працювати та з якого вона вже виштовхувала комуністів».

Подібного висновку дійшов і В. Карасьов. «Заявою про те, що стовно вступу в ЄС або в МС в Україні має відбутися референдум, В. Янукович лише намагається випередити своїх політичних конкурентів. Цю заяву треба розглядати як тактичний хід на випередження комуністів, внутрішніх проросійських дисидентів у ПР і Кремля, які теж не проти погратися в популістську гру “народний референдум”». Як добрий тактик В. Янукович розуміє для себе всі

електоральні, політичні та партійні ризики від підписання угод про асоціацію й зону вільної торгівлі на Вільнюському саміті – тим більше що його електоральна база живе на півдні й на сході України, де є багато проросійських виборців, які нині перебувають під серйозним інформаційним тиском комуністів, нашого східного сусіда та різних проросійських громадських рухів на кшталт «Українського вибору» В. Медведчука. Тому як людина, у якої дуже розвинений інстинкт влади, Президент грає на випередження й прагне обійти на повороті як комуністів із їхньою ідеєю референдуму, так і опозицію, котра виступає за європейську інтеграцію та європейський вибір. Тут – більше тактики, аніж продуманої стратегії й, тим більше, визначеної дати проведення такого референдуму».

Керівник Центру політичного аналізу «Пента» В. Фесенко теж запевняє, що «Янукович оголосив не про намір провести референдум, а про його можливість» і що «навколо цієї теми поки йде лише піар-гра». Але не заперечує також, що В. Янукович захоче залишити для себе простір для маневру. «Так, зараз він йде на підписання угоди з ЄС, гадаю, він не буде від цього відмовлятися. Хоча це – ще не факт, що таку угоду буде підписано. Але потім йому треба буде або підтвердити через референдум, що населення підтримує курс на європейську інтеграцію, якщо, наприклад, будуть виклики з боку росіян, комуністів тощо. Або навпаки: якщо угоду не буде підписано й відбудеться розворот у бік інтеграції з МС, тоді також може знадобитися такий референдум. Але тепер – на підтримку євразійської інтеграції», – припускає політолог.

Із наведеними вище думками погоджується політолог В. Бондаренко. За його словами, «референдум може стати запасним парашутом для Президента Віктора Януковича. У разі непідписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом глава української держави дасть відмашку на проведення плебісциту та буде посилатися на волевиявлення народу, щоб уникнути відповідальності за провал курсу на євроінтеграцію».

Заява В. Януковича про референдум щодо вступу до Європейського чи Митного союзу – абстрактна і розрахована на його виборців, переконана голова правління Фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіна. «Я думаю, що ця заява спрямована на те, щоб заспокоїти виборців, які віддають перевагу Митному союзу. А їх серед виборців ПР все-таки більшість. Щоб не знизити рейтинг, пообіцяти, що питання вступу в ЄС чи Митний союз вирішуватиметься на референдумі. А він може бозна коли відбутися, оскільки поки не йдеться про вступ України ні в Європейський, ні Митний союз, а лише про асоціацію з ЄС. І завжди можна сказати: коли це питання буде на часі, тоді проведемо референдум», – зазначила І. Бекешкіна, додавши, що заява В. Януковича у такому випадку – «однозначно маніпуляція».

Крім того, на думку соціолога, те, що сказав В. Янукович, «виглядає абсолютно абстрактно». «Якщо референдум відбудуватиметься за прийнятим законом, який розкритикувала і Венеціанська комісія, то результат буде таким, як

хоче Адміністрація Президента, тобто запрограмований. Оскільки законом не передбачені зовнішні спостерігачі, дільничні комісії формуватимуть місцеві органи влади тощо», – зауважила соціолог.

«Також виникає питання: а про що буде референдум, якщо можна поставити питання, котрі передбачають лише відповідь “так” або “ні”. Якщо ставитимуться два питання (стосовно вступу до ЄС і Митного союзу окремо), то вони будуть вирішені позитивно. Зважаючи на результати опитувань, в Україні є лише невелика розбіжність (на кілька відсотків) серед прихильників ЄС і Митного союзу. У такому разі хіба можна буде зробити висновок після референдуму?» – обурюється І. Бекешкіна.

Як зазначає соціолог, питання зовнішньої орієнтації України займає останні позиції у списку того, що найбільше цікавить українців. «Водночас воно, як і мовне питання, – серед тих небагатьох, що ділять суспільство і політичне поле. А тому референдум розділить його однозначно», – додала вона.

Разом з тим соціолог зауважує, що загальнонаціональна громадська думка на референдумі може бути викривлена. «Деякі переважання західного вектора відбуваються завдяки молоді. А ця частина електорату, як правило, менше ходить голосувати. Існує і ще один чинник – значна частина молоді у великих містах живе не за місцем реєстрації, тобто вона об’єктивно не зможе брати участь у референдумі. І ця частина буде просто усунута від прийняття дуже важливого рішення», – підсумовує І. Бекешкіна.

У подібному руслі висловився і колишній голова Центральної виборчої комісії В. Шаповал, який виступає проти проведення найближчим часом референдуму в Україні. «Я шукав би всі підстави зробити так, щоб референдум найближчим часом в Україні не відбувся», – заявив В. Шаповал в інтерв’ю газеті «Україна молода».

«Моя позиція така: всеукраїнський референдум з будь-якого питання розколе суспільство, яке і так роз’єднане», – пояснив він. Крім того, за словами В. Шаповала, Закон України «Про всеукраїнський референдум» є «щонайменше дискусійним, а взагалі, юридично не зовсім задовільний».

«І я вказав би опозиційним силам, що вони не приділили уваги цьому питанню. Президент нещодавно сказав, що вноситимемо зміни до цього закону. І це правильно – адже там є не лише юридичні помилки, а й положення, які можуть викликати суспільно-політичні проблеми», – наголосив экс-голова ЦВК.

В. Шаповал звернув увагу на порядок формування комісії з референдуму, передбачений цим законом. «Порядок, закладений законом, коли їх формує місцева влада, означає, що референдум проводитиметься виключно саме владою. А коли влада проводить референдум, вона завжди перемагає, незважаючи на можливе домінування в суспільстві протилежної думки. Такий висновок можна зробити з практики багатьох пострадянських країн», – сказав колишній голова ЦВК.

«Посилатися на Швейцарію чи Америку і проводити паралелі – недоречно. У Швейцарії живуть швейцарці, і у них давно є референдум і відповідне ставлення до влади. А референдум у пострадянських країнах, як показує досвід, – це маніпулятивна річ. Маніпулювати нашими людьми поки що дуже просто», – пояснив він.

З огляду на недосконалість закону про референдум заклик до всіх громадян і політичних сили утриматися від ініціювання всеукраїнського референдуму прозвучав також з боку Коаліції громадських організацій «За чесний референдум», яка радить дочекатися, доки законодавче регулювання цього питання не буде приведене у відповідність зі стандартами Ради Європи. Про це заявили представники коаліції під час прес-конференції 9 вересня. У відповідному відкритому зверненні експерти, правозахисники та журналісти звернули увагу Президента України В. Януковича, Голови ВРУ В. Рибака, народних депутатів та уповноваженого ВРУ з прав людини В. Лутковської на необхідність доопрацювання закону. Також висловили готовність долучитися до розробки оновленої його версії й забезпечити широке публічне обговорення суті змін.

«Ініціювання референдуму з боку КПУ створює небезпечний прецедент застосування закону, який потрібно удосконалювати по кожній із його процедур, – зазначила С. Конончук, керівник Програми демократизації політичних інститутів Українського незалежного центру політичних досліджень. – Проблема полягає не в дискусійності предмету референдуму, а в тому, що на сьогодні процедури закону не забезпечують вільне волевиявлення та чесний підрахунок голосів. Наступного разу, коли результати іншого референдуму виявляться неочікуваними і небажаними для більшості громадян, у них не буде підстав не довіряти тим результатам і апелювати до недосконалості закону. Допустивши гру за фальшивими правилами один раз, ти будеш змушений грати за ними і в подальшому».

Отже, справжня проблема полягає не в тому, щоб відвернути референдум «від КПУ», а в тому, щоб гарантувати чесність будь-якого референдуму, який ініційовано будь-ким і з будь-якого питання.

Очевидно, що необхідно внести зміни до чинного Закону України «Про всеукраїнський референдум», які виключать згадані положення і введуть інститут референдуму в такі правові рамки, які не дозволять піддати сумніву чесність проведення й обґрунтованість його рішення.

У зв'язку з цим, Коаліція громадських організацій «За чесний референдум» вважає за необхідне розробити шляхом проведення широких публічних консультацій та у відкритий спосіб, а також прийняти нову редакцію Закону, яка би враховувала положення Керівних принципів для конституційних референдумів на національному рівні, Кодексу належної практики щодо референдумів та Висновку Венеціанської комісії щодо Закону України «Про всеукраїнський референдум; проводити всеукраїнський референдум виключно після приведення правового регулювання інституту референдуму у відповідність з поло-

женнями Конституції України та вказаними вище документами; відновити законодавче регулювання місцевого референдуму як однієї із конституційних форм безпосередньої демократії.

З метою встановлення демократичного механізму проведення всеукраїнського референдуму відповідно до Конституції України та європейських стандартів, коаліція пропонує такі напрями змін Закону.

Необхідно визначити різні види всеукраїнських референдумів. Залежно від обов'язковості проведення поділити референдуми на обов'язкові (передбачені Конституцією) та факультативні (усі інші референдуми, тобто проведення яких не є обов'язковим згідно з Конституцією України). Залежно від юридичних наслідків розділити референдуми на остаточні (рішення, прийняті такими референдумами, не потребують подальшого затвердження), зобов'язальні (обов'язкові до розгляду та врахування Верховною Радою) та консультативні (підсумки таких референдумів беруться до уваги органами державної влади при ухваленні відповідних рішень). Врегулювати правові наслідки остаточного, зобов'язального та консультативного референдумів.

Варто передбачити можливість проведення всеукраїнського референдуму з питань зміни Конституції (тобто ухвалення законів про внесення змін до Конституції України, ухвалення Конституції України в новій редакції) виключно у порядку, встановленому Розділом XIII «Внесення змін до Конституції України» Основного закону, як заключну стадію процесу внесення змін до Конституції. Можливість проведення не передбачених Конституцією України референдумів з питань зміни Конституції (у тому числі прийняття нової Конституції України; скасування, втрати чинності чи визнання нечинними законів про внесення змін до Конституції України) має бути виключена.

Референдуми з питань скасування законів повинні передбачати обов'язковість залучення до участі в них Верховної Ради України. Потрібно звужити предмет законодавчих референдумів, а саме – встановити лише скасувальний законодавчий референдум. Для цього в Законі варто передбачити, що у разі видання указу Президента про проведення всеукраїнського референдуму щодо скасування закону за народною ініціативою Верховна Рада зобов'язана невідкладно розглянути та прийняти рішення з винесеного на референдум питання. Під час конституційної реформи необхідно деталізувати конституційні положення щодо здійснення народного волевиявлення через референдум.

Процедура та строки ініціювання референдуму народом мають бути реалістичними. Для цього потрібно зменшити кількість учасників зборів громадян для утворення ініціативної групи до 500 осіб, збільшити строки збору підписів під вимогою щодо проведення референдуму до 90 днів, надати право збирати підписи громадянам України, які на час збору підписів мають право голосу.

Положення Закону щодо предмета референдуму та формулювання питань референдуму мають бути уточнені. Зокрема, необхідно визначити

перелік вимог до питань референдуму з тим, щоб вони не були внутрішньо суперечливими або незрозумілими для виборців. Закон також має встановлювати вимоги щодо процедурної та змістовної допустимості питань, а також визначати процедуру контролю за дотриманням вимог щодо предмета референдуму та винесених на нього питань. Зокрема, необхідно встановити вимоги та процедури, які б унеможливили винесення на референдум питань, які суперечать Конституції України та міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою. Положення Закону також мають запобігти поєднанню загальних формулювань з конкретними, виключити можливість винесення маніпулятивних питань чи питань, складних для розуміння.

Встановити заборону одночасного проведення референдуму з черговими виборами.

Закон повинен передбачати чітке розмежування між інформаційним висвітленням перебігу референдуму та агітацією референдуму з тим, щоб положення Закону, які визначають порядок здійснення агітації референдуму в ЗМІ, не поширювалися на інформаційне висвітлення перебігу процесу референдуму.

Закон також має передбачати механізми забезпечення рівних можливостей для здійснення агітації референдуму як для прихильників, так і для опонентів питання (пропозиції), винесеного на референдум. Зокрема, право утворювати фонди для фінансування агітації референдуму повинні мати і прихильники, і опоненти питання (пропозиції) референдуму. Положення Закону в частині доступу до ЗМІ та здійснення агітації через ЗМІ мають бути узгоджені з відповідними положеннями законів, які встановлюють порядок проведення загальнодержавних виборів.

Порядок формування комісій з референдуму має забезпечувати можливість рівного представництва в складі територіальних та дільничних комісій прихильників і опонентів референдумної пропозиції.

Закон повинен закріплювати механізми забезпечення прозорості фінансування агітації референдуму. Зокрема, у ньому варто закріпити положення, які передбачатимуть обов'язковість оприлюднення на вебсайті ЦВК фінансових звітів про надходження і використання коштів фондів референдуму. Також варто покласти на ЦВК обов'язок проведення аналізу фінансових звітів, поданих розпорядниками фондів референдуму. Необхідно запровадити ефективні, пропорційні та превентивні санкції за порушення вимог щодо фінансування агітації референдуму.

Закон має чітко передбачати, що політичні партії, які виступають проти або ж, навпаки, підтримують питання, винесене на референдум, мають право брати участь у референдумному процесі як його суб'єкти. Таким партіям має бути надано можливість участі в агітації референдуму та мати офіційних спонсорів.

Громадські організації, до статутної діяльності яких належать питання, пов'язані з процесом референдуму або із забезпеченням виборчих прав грома-

дьян, мають бути наділені правом здійснювати спостереження за референдумом через своїх спостерігачів, яким необхідно надати статус суб'єктів референдумного процесу.

У Законі необхідно закріпити положення, згідно з яким референдум визнається таким, що відбувся, за умови участі у ньому більшості осіб, включених до списків учасників референдуму.

Необхідно усунути можливість набрання чинності рішеннями референдумів до дня їх офіційного опублікування. Закон також має давати відповідь на питання про те, хто, як і коли має імплементувати рішення референдумів у законодавство.

Має бути передбачена дієва система оскарження результатів референдуму. Право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність щодо референдуму повинні мати не лише прихильники питання (пропозиції) референдуму, але і його опоненти.

Тим часом радник президента РФ С. Глазьев запропонував керівництву України допомогу в проведенні референдуму щодо визначення політичного вектора. Про це він заявив під час Ялтинської європейської стратегії. «Якщо ви не вірите соціологічним опитуванням і в те, що 40 % населення сумнівається, якщо ви так упевнені, то переконайте керівництво провести референдум. Ми допоможемо, давайте разом проведемо референдум, запитаємо у народу України, який вибір він хоче зробити. Чому його варто позбавляти такого права?» – заявив він.

Самі ж комуністи змушені були задовольнитися інтернет-опитуванням громадян України щодо їх ставлення до вступу в МС. На спеціально створеному сайті за адресою referendum2013.in.ua кожен охочий може висловити свою думку – проголосувати за вступ до МС чи проти нього. Слід зазначити, що для голосування на сайті винесено не питання проведення офіційного референдуму. Відвідувачам пропонується просто висловитися за Митний союз чи проти нього. Та перш ніж проголосувати, читачеві пропонують дізнатися про переваги вступу України до Митного союзу і труднощі, яких вона зазнає, якщо зблизиться з ЄС. Приміром, автори ідеї референдуму переконані, що із менш технологічно розвинутими країнами Митного союзу Україна буде розвиватися динамічніше, ніж у співпраці з ЄС. «Країни ЄС більш розвинуті в технологічному плані, але потенціал економічного зростання у світі, де вже неможливе прискорення за рахунок пограбування колоній чи дискримінаційної торгівлі, зараз практично вичерпався. Це значить, що Україна в рамках МС при правильно налагодженій рівноправній співпраці за рахунок кумулятивного ефекту отримає більш суттєвий імпульс для росту та розвитку», – зазначено на сайті.

Про перспективи від зближення з ЄС автори сайту розповідають українцям на прикладі негативного досвіду країн, які нещодавно приєдналися до ЄС – Польщі, Болгарії та країн Балтики. Про зворотний бік медалі – переваги ЄС та недоліки МС – ініціатори проекту мовчать.

Економічний ракурс

В. Пальчук, мол. наук, співроб. СІАЗ НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій

Електронні гроші в Україні: суть та особливості

1. Правові аспекти емісії та обігу електронних грошей в Україні

Поняття електронних грошей є досить новим для використання у вітчизняній юридичній та економічній практиці. Науковці називають період розвитку електронних грошей у нашій країні початковим. На переконання фахівців, на сьогодні визначення правового статусу електронних грошей у національній нормативно-правовій базі регулюється нечисленними підзаконними актами, а також потребує узгодження з сучасною фінансово-господарською практикою. Така ситуація зумовила виникнення колізій і різне тлумачення одних і тих самих норм законодавства стосовно діяльності, пов'язаної з емісією, обігом електронних грошей у нашій країні. У зв'язку з цим впровадженню та розвитку інноваційних продуктів для здійснення платежів за допомогою електронних платіжних систем, а також запровадженню ефективних правових механізмів щодо законодавчого врегулювання випуску та обігу електронних грошей приділяється значна увага з боку фахівців.

На даному етапі здійснення операцій з електронними грошима в Україні регулюється такими нормативно-правовими актами, як Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III, Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III, Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV, а також Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 р. № 481. Положення було розроблено відповідно до цих законів, а також з урахуванням вимог Директиви Європейського парламенту та Ради Європи № 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. «Про започаткування та здійснення діяльності емітентів електронних грошей, а також пруденційний нагляд за такою діяльністю».

За даними Національного банку України, обсяг електронних грошей в обігу за інформацією банків-емітентів на 01.04.2013 р. становив близько 7,5 млн грн, а сума електронних грошей, на яку користувачі здійснили операції з оплати товарів протягом I кварталу 2013 р., становила понад 511 млн грн.

Існує ряд загальноприйнятих ознак електронних грошей, що визначає їх у всьому світі, як окрему економічно-правову категорію. Фахівці називають од-

не з поширених «технічних» визначень поняття «електронні гроші», наведене в Глосарії термінів, які використовуються в платіжних і розрахункових системах, оприлюдненому у 2001 р. Банком міжнародних розрахунків. Електронні гроші – це «вартість, яка зберігається в електронному вигляді на таких пристроях як чіп або накопичувач на жорсткому диску персонального комп'ютера». Наводячи дане визначення, правники вказують на те, що електронні гроші – це вартість, тобто щось, таке, що може бути виражена виключно в грошовому еквіваленті.

Національне законодавство виділяє серед ряду інших ознак електронних грошей їх можливість слугувати засобом платежу. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі».

Таке прирівнювання електронних одиниць вартості до засобу платежу, на думку фахівців, не повною мірою узгоджується з чинним законодавством. Так, Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III оперує терміном «платіжний інструмент», що визначається як засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ коштів з відповідного рахунка платника. До платіжних інструментів належать документи на переказ та спеціальні платіжні засоби.

Під спеціальним платіжним засобом слід розуміти платіжну картку, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунка платника або банку, а також інші операції, установлені договором. Емісія спеціальних платіжних засобів у межах України здійснюється виключно банками (пп. 1.4, 2.1 Постанови Правління НБУ «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів» від 30.04.2010 р. № 223).

У правників виникає питання щодо законності ситуації, за якої електронні гроші, з одного боку, «приймаються як засіб платежу», а з іншого – не віднесені чинним законодавством до спеціальних платіжних засобів і відповідно до згаданого Положення про електронні гроші можуть емітуватися не тільки банками, а й іншими організаціями.

У міжнародному економічному просторі визначення електронних грошей як категорії містить документ Європейського центрального банку «Звіт про електронні гроші» за 1998 р. Зокрема, у ньому зазначається, що електронні гроші – «грошова вартість, яка зберігається в електронному вигляді на технічному пристрої і може широко використовуватися для здійснення платежів підприємствам іншим, ніж емітент, без необхідності використання при

цьому банківських рахунків, але яка діє як наперед оплачений інструмент на пред'явника»¹. У цьому визначенні електронні гроші розглядаються як один із наперед оплачених платіжних інструментів, що також є засобом платежу.

Якщо розглядати цю ознаку електронних грошей з точки зору національного законодавства, фахівці спостерігають їх зв'язок не з традиційними грошима, а із спеціальними платіжними засобами. Цими платіжними засобами можуть бути відповідно до п. 1.4. Постанови Правління НБУ від 30.04.2010 р. № 223 «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів», платіжна картка, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунку платника або банку, а також інші операції, установлені договором. Але оскільки в законодавстві існує прив'язка у визначенні платіжної операції безпосередньо до рахунку (п. 1.4 постанови № 223 платіжна операція – дія, ініційована держателем спеціального платіжного засобу, з унесення або зняття готівки з рахунку, здійснення розрахунків у безготівковій формі з використанням цього спеціального платіжного засобу за банківськими рахунками), то заперечення існування рахунку є запереченням існування такої ознаки електронних грошей як засобу платежу. Але це суперечить правовій природі електронних грошей, оскільки з втратою такої ознаки вони втрачають своє головне призначення.

У зв'язку з цим, рядом правників вказується на необхідність уточнення визначення наперед оплаченого електронного платіжного засобу, для того щоб не виникало правових колізій при здійсненні як переказу коштів, так і операцій з електронними грошима, оскільки вони тісно перетинаються один з одним. Адже, при порівнянні електронних грошей та переказу коштів, обидва використовують у своєму обігу платіжні інструменти. Але різниця полягає в тому, що рух коштів при здійсненні переказу відбувається по банківських рахунках, а для інших сферою обігу є інформаційний простір, у якому електронні гроші переміщуються на так званих «електронних рахунках», які не мають нічого спільного з банківськими, крім назви.

У цьому контексті фахівці радять неодмінно з'ясувати питання щодо місця відкриття рахунку користувача електронних грошей та взагалі визначити природу цього явища. Відповідно до п. 2.3. Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 р. № 481, електронні гроші є випущеними з часу їх завантаження емітентом або оператором на електронний пристрій, що перебуває в розпорядженні користувача або агента. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», випуск електронних грошей може здійснювати ви-

¹ «Електронні гроші» та «переказ коштів», їх відмінності [Електронний ресурс] // Блог юридической компании Jurimex – Режим доступу: <http://jurblog.com.ua/2013/05/elektronni-groshi-ta-perekaz-koshtiv-yih-vidminnosti/>.

ключно банк. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача.

Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Користувач – суб'єкт господарювання має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг. Користувач – фізична особа має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам – фізичним особам.

Комерційним агентом з розрахунків може бути виключно банк і небанківська фінансова установа, що має ліцензію на переказ коштів без відкриття рахунків, видану Національним банком України. Комерційні агенти мають право здійснювати:

- надання електронних грошей користувачам без зобов'язання щодо їх погашення (розповсюдження електронних грошей) (комерційний агент з розповсюдження);
- надання користувачам засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв (комерційний агент з поповнення);
- обмін електронних грошей, випущених однією особою, на електронні гроші іншої особи (обмін електронних грошей) (агент з обмінних операцій);
- приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові гривні (комерційний агент з розрахунків).

Електронні гроші зберігаються та завантажуються на електронні пристрої їх емітентами або агентами з розповсюдження. Доступ до електронних грошей, які зберігаються в інформаційному вигляді, здійснюється за допомогою електронного пристрою. Згідно з п. 1.3. Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 р. № 481, чіп, що міститься на пластиковій картці або на іншому носії, пам'ять комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання електронних грошей, програмно-технічного забезпечення, карток, що зберігають вартість (stored value cards), наперед оплачених карток, схем онлайн серверів та інших, що умовно іменуються «електронними рахунками», зокрема в Директиві ЄС 2009 р.

Пункт 1.5 Положення зобов'язує емітента електронних грошей вести облік коштів, які надходять від користувачів та/або агентів як оплата електронних грошей на окремому рахунку за кожною системою електронних грошей, платіжною системою та за кожним видом електронного пристрою. У цьому випадку на банківських рахунках емітенту відображаються тільки дві операції з випуску, тобто момент забезпечення електронних грошей переказом реальних коштів на рахунок емітента, та погашення – переказ коштів, які забезпечували зобов'язання емітента, на рахунок користувача електронних

грошей або видача їх у готівковій формі. Тому, рух електронних грошей відбувається поза банківськими рахунками, для цього існують, як вже зазначалось, «електронні рахунки».

У зв'язку з цим, фахівці зазначають про необхідність визначення в українському правовому полі категорії «електронні рахунки», аналогами яких є електронні пристрої. Як вже зазначалося, відповідно до п. 1.3. Положення, чіп, що міститься на пластиковій картці або на іншому носії, пам'ять комп'ютера тощо, які використовуються для зберігання електронних грошей та ін. Відповідно до цього, електронні гаманці, спеціальні картки або навіть програмно-технічне забезпечення на онлайн сервері оператора, на думку правників необхідно розглядати як «електронні рахунки». За експертними оцінками, до 2014 р. обіг електронних грошей, здійснений через електронні гаманці, може становити 20 млрд грн.

Резюмуючи вищевикладене, правники сходяться на думці, що оптимальним визначенням поняття «електронні гроші», яке дає змогу охопити якомога більше форм електронних грошей, що постійно змінюють свій вигляд та стрімко набувають нових форм вираження, є наведене Директивою Європейського парламенту та Ради Європи № 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. Відповідно до документа, електронні гроші – це електронно, у тому числі магнетично, накопичена грошова вартість, яка представлена вимогою до емітента, і яка після отримання коштів випускається з метою здійснення платіжних трансакцій і приймається фізичною і юридичною особою, що не є емітентом електронних грошей. Така підтримка даного визначення з боку українських фахівців зумовлена сферою обігу електронних грошей, що лежить поза банківськими рахунками, у площині інформаційного простору (сервери, програмно-технічні забезпечення).

2. Сучасні тенденції розвитку систем електронних грошей в Україні

Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами НБУ. Емісія та обіг електронних грошей організуються за допомогою спеціальної системи електронних грошей. Відповідно до Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 4.11. 2010 р № 481, система електронних грошей – сукупність відносин між емітентом, оператором, агентами, торговцями та користувачами щодо здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей.

Емітент має право самостійно забезпечувати функціонування системи електронних грошей або укладати договори з операторами про виконання ними операційних або інших технологічних функцій у системах електронних грошей.

Особа, яка має намір створити систему електронних грошей та здійснювати випуск електронних грошей (далі – заявник), зобов’язана узгодити з Національним банком правила системи електронних грошей до здійснення випуску електронних грошей.

Платіжна організація платіжної системи, створеної резидентом, члени/учасники якої мають намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов’язана узгодити з Національним банком правила системи електронних грошей до здійснення випуску електронних грошей.

Система електронних грошей дозволяє швидко набрати клієнтів, оскільки користувач електронного гаманця не повинен іти до банку, може протягом хвилини активізувати гаманець і здійснювати платежі. Процент за використання системи невисокий, але за рахунок великої кількості клієнтів банк швидко виходить на рентабельність. Рентабельність системи електронних грошей може досягнути 20 %. Прихильниками активації використання електронних грошей в Україні є також мобільні оператори. Їхній головний інтерес до електронних грошей пов’язаний із можливістю здійснення платежів за товари та послуги за допомогою мобільного телефону.

Станом на 8.07.2013 р. узгодженими НБУ є правила двох систем електронних грошей: «Максі» (емітент – ПАТ «Альфа-банк») та МoneХu (емітент – ПАТ «Фідобанк»).

Відповідно до п. 15.2 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», банк, що має намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов’язаний до початку їх випуску узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей у порядку, встановленому нормативно-правовим актом Національного банку України. Станом на 8.07.2013 р. в Україні мають право здійснювати операції з електронним грошима 17 банків, 13 з яких користуються платіжною системою НСМЕП, 3 – платіжною системою Visa International Service Association, 1 – платіжною системою «ГлобалМані» (ПАТ «Ощадбанк») ².

За інформацією НБУ, Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) – внутрішньодержавна банківська багатоемітентна платіжна система масових платежів, у якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються з використанням спеціальних платіжних засобів за технологією, що розроблена Національним банком України. Ключовим елементом системи є смарт-карта. Платіжні картки НСМЕП мають високий ступінь захисту від несанкціонованого доступу.

З моменту впровадження НСМЕП громадяни України отримали можливість розраховуватись за товари та послуги у безготівковій формі та отри-

² Дослідження правових аспектів здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей в Україні // Національне рейтингове агентство «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://turik.com.ua/documents/research/el_money.pdf.

мувати готівку за допомогою спеціальних платіжних засобів (платіжних карток, мобільних платіжних інструментів тощо), а також зберігати та накопичувати заощадження у банках на поточних рахунках.

Водночас оглядачі ряду ЗМІ стверджують, що НБУ намагається підвищити привабливість НСМЕП і переконати банки та їх клієнтів користуватися «продуктом вітчизняного виробництва» замість послуг добре відомих міжнародних платіжних систем. У цій ситуації, учасники ринку хоч і підтримують ініціативу Нацбанку в цілому, проте висловлюють застереження щодо «добровільно-примусових» методів, якими НБУ може втілювати свої ініціативи.

Розроблена НБУ НСМЕП працює від 2004 року, але досі не набула великої популярності серед банків та їхніх клієнтів. Із майже двохсот українських банків із НСМЕП працюють лише 58. За ці роки було емітовано 9,5 млн платіжних карт, що послуговуються вітчизняною системою електронних платежів. Прикметним залишається те, що 6 млн карток було випущено державним «Ощадбанком» при виплаті компенсацій за втрачені у «Сбербанку» СРСР вклади.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, 93 % карток емітовано українськими банками в рамках міжнародних платіжних систем, при цьому 99 % платіжних операцій з використанням емітованих карт здійснюються в межах України, тоді як внутрішня інфраструктура для повного циклу обміну інформаційними даними між усіма учасниками платіжної системи за операціями з платіжними картками в Україні відсутня. Це і є головним аргументом, який висловлюють і представники уряду, і Нацбанку для того, аби і надалі розвивати вітчизняну систему електронних платежів, попри її непопулярність.

У зв'язку з цим, НБУ має намір підвищити конкурентоспроможність НСМЕП до рівня міжнародних платіжних систем. За словами представника НБУ, 98 % операцій по картках, емітованим НСМЕП, проводяться на території України. «Національний банк проводить наради з банками, за підсумками яких тарифи НСМЕП будуть знижені до рівня міжнародних платіжних систем, щоб національні платіжні картки були конкурентними», – зазначила заступник директора генерального департаменту інформаційних технологій і платіжних систем НБУ І. Тютюн на міжнародній конференції «Платіжний форум», організованій Нацбанком. Стратегія розвитку національної карткової платіжної системи України на 2012–2014 рр. передбачає розвиток національної системи, впровадження державних і недержавних безготівкових роздрібних платежів, а також створення центрального маршрутизатора та розрахункового центру. «Основними завданнями в рамках стратегії є поєднання технологій НСМЕП і загальноприйнятих міжнародних технологій платіжних систем, впровадження платіжних засобів, зниження витрат банків за рахунок наявної інфраструктури, створення умов для впровадження корпоративних проектів, управління ризиками, автоматизований моніторинг операцій з попередження шахрайства», – підкреслила І. Тютюн.

Visa International Service Association – найбільша у світі електронна платіжна система, заснована в 1976 р. Власниками корпорації є 21 тис. фінансових установ по всьому світі. Безпосередньо емісією й організацією прийому карток займаються самі банки. Всупереч поширеній думці, Visa – це не компанія по випуску платіжних карток, вона виконує посередницьку роль між банками й займається організацією розрахунків, забезпечуючи технічну взаємодію між учасниками системи. Некомерційна суть асоціації проявляється в тому, що вартість послуг за здійснення процесингу карт через мережу Visa для банків визначається тими витратами, які потрібні на їхню організацію. Будь-який отриманий понад цього прибуток направляється на подальший розвиток мережі й удосконалення технології в інтересах усіх банків-членів.

Міжнародна платіжна система Visa займає передові позиції в розвитку безпечних і надійних методів здійснення платежів в Інтернеті. Visa належить першість у розробці й просуванні концепції «універсальної комерції», а саме, можливості здійснювати комерційну діяльність у будь-який час, у будь-якому місці й за допомогою різних засобів зв'язку. Перебуваючи в будь-якій точці світу, кожен зможе оцінити простоту, зручність і надійність оплати покупок і послуг в Інтернеті за допомогою карток Visa. Щорічний торговий обіг карток Visa становить 2,5 трлн дол. США. Карти Visa приймаються до оплати в торгових точках більше 150 країн світу.

Міжнародна платіжна системи VISA International Service Association присутня в Україні з 1995 р. і реально почала працювати з 1997р., коли українські банки стали повноправними членами цих систем. Емітовано більше 800 тис. карт. Лідерами є ПРИВАТБАНК, ПУМБ і АВАЛЬ. Ці три банки випустили близько 89 % загальної кількості міжнародних карт, розгорнута інфраструктура прийому й обробки платежів по картках цих систем.

GlobalMoney (ГлобалМані) – внутрішньодержавна небанківська платіжна система України оперує електронними грошима як офіційним засобом платежу для всіх учасників системи на території нашої країни. «ГлобалМані» працює з електронними грошима, які гарантовані державою – емітентом виступив державний Ощадний банк України. Електронні гроші платіжної системи забезпечені реальною гривнею, мають 100 % ліквідність. Перша емісія відбулася 21 жовтня 2011 р.

Платіжна система «ГлобалМані» пропонує способи оплати мобільного зв'язку, Інтернету, комунальних та інших послуг, а також здійснення грошових переказів між фізичними особами, оплату товарів в інтернет-магазинах. Компанія «ГлобалМані» виступила оператором і розробником внутрішньодержавної небанківської платіжної системи «ГлобалМані». Спеціалісти компанії створили Правила роботи платіжної системи. Вони визначають, яким чином відбувається робота всієї платіжної системи. Правила «ГлобалМані» затверджені Національним банком України. НБУ видав

«ГлобалМані» дозвіл на діяльність, пов'язану з переказами й обігом електронних грошей.

Як зазначив директор з корпоративних відносин і контролю платіжної системи «ГлобалМані» Ю. Корж, компанія «завжди прагнула бути драйвером процесу формування в Україні ринку електронних платежів» – у рамках українського та міжнародного права. «Тільки такий підхід здатний сформувати довіру до нових платіжних інструментів у нашій країні», – вважає він. За його словами, в Україні саме платіжна система «ГлобалМані» однією з перших отримала всі необхідні дозволи на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів та оборотом електронних грошей. «ГлобалМані» дозволяє здійснювати понад 400 видів платежів. Усього налічується понад 55 тис. точок входу до платіжної системи.

У той же час, в Україні діють електронні платіжні системи, які відповідають деяким ознакам систем електронних грошей, проте не узгодили свої правила з НБУ. За різними оцінками, найбільшими з них у гривневому сегменті є WebMoney.UA, LiqPay та W1. Зокрема, система WebMoney регламентує свою діяльність тим, що дозволяє за допомогою електронних одиниць здійснювати розрахунки (переказ електронних одиниць від однієї особи до іншої з можливістю їх «виведення» – обміну на «справжні» грошові кошти). Така регламентація дії системи WebMoney на території України формально не охоплюється дією Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою Правління НБУ від 04.11.2010 р. № 481. Більше того, категорія «електронні гроші» формально не використовується системою, натомість фігурують інші назви: електронні одиниці, титульні знаки. Купівля таких знаків за гривневий еквівалент в Україні передбачає придбання покупцями прав вимоги до третьої особи (резидента України) в організації-гаранта (ТОВ «Українське гарантійне агентство»). Таким чином, купуючи в гаранта електронні одиниці за грошові кошти у гривні, особа набуває не електронні гроші, а права вимоги до третьої особи (конкретної банківської установи). У подальшому такі права вимоги можуть обмінюватися на товар (у цьому разі фактично купівля товару, наприклад, в інтернет-магазині, з юридичного погляду вважатиметься обміном цього товару на права вимоги, а не купівлею за електронні гроші).

У зв'язку з цим, НБУ заявив, що правила WebMoney на території України не узгоджено з регулятором, а тому система не має права на здійснення діяльності в країні. Станом на 05.09.2013 р. за інформацією Міндоходів, розслідування діяльності платіжної системи WebMoney продовжується. «Як тільки вони оформлять свою діяльність відповідно до законодавства – будуть працювати. А поки вони працюють незаконно», – повідомили в Міндоходів.

З метою вдосконалення регулювання діяльності, що пов'язана з випуском електронних грошей в Україні, та посилення контролю за операціями з електронними грошима, НБУ було розроблено Проект змін до Положення про еле-

ктронні гроші в Україні. Зміни планується внести для приведення норм Положення у відповідність до вимог ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III щодо регулювання особливостей випуску електронних грошей та здійснення операцій з ними, а також ст. 47 Закону України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III стосовно встановлення вимог до комерційних агентів банку-емітента електронних грошей. Зокрема, документом передбачено доповнити главу 1 Положення новим пунктом такого змісту: «1.3 Відповідно до ст. 47 Закону України “Про банки та банківську діяльність” і для цілей цього Положення до фінансових послуг, які банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) шляхом укладення з юридичними особами агентських договорів під час використання електронних грошей, належать послуги з:

- розповсюдження електронних грошей;
- здійснення обмінних операцій з електронними грошима;
- надання засобів поповнення електронними грошима електронних пристроїв;
- приймання електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові кошти».

Згідно з поточною редакцією Положення, емітент електронних грошей зоб’язаний визначати суму електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, з урахуванням таких вимог:

- сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не повинна перевищувати 2 тис. грн;
- сума електронних грошей на електронному пристрої, який може поповнюватися, не повинна перевищувати 8 тис. грн.

Регулятор також планує ввести додаткові обмеження, відповідно до яких загальна сума електронних грошей, на яку здійснюються операції протягом місяця, не повинна перевищувати 25 тис. грн, за винятком, коли сума у 8 тис. грн або більше погашається протягом того самого місяця на вимогу користувача. Крім того, згідно з проектом змін, емітент та/або агент з розрахунків має право приймати електронні гроші, які місяться в чіпі, інтегрованому на наперед оплаченій картці, або яка є засобом доступу до електронних грошей, що зберігаються в пам’яті комп’ютера, від користувачів фізичних осіб в обмін на готівкові кошти через банкомат виключно в сумі 500 грн на день, але не більше 4 тис. грн протягом одного місяця.

Експерти в галузі права зазначають, що таким чином, з одного боку НБУ вживає заходів щодо узгодження норм українського законодавства у сфері електронних грошей, з іншого – встановлює досить жорсткі обмеження на обсяг операцій, що може стати стримуючим фактором для розвитку системи електронних платежів в Україні. На думку президента «Українського аналітичного центру» О. Охріменка, така ініціатива НБУ спрямована на посилення контролю над платіжними системами в країні.

Щодо додаткових обмежень регулятора О. Охріменко називає їх позитивним рішенням. Вважається, що користувач буде використовувати ці гроші для

оплати мобільних телефонів, для купівлі якихось товарів в інтернет-магазинах. У будь-якому випадку, навряд чи він витратить за місяць більше 25 тис. грн. У більшості країн світу теж стоїть таке обмеження. Цими грошима не можна буде оплачувати інтернет-казино. Для цього, в принципі, обмежують, – пояснив він.

Намір НБУ заборонити користувачам переказувати електронні гроші іншим користувачам з використанням наперед оплачених карток експертами оцінюється як дію превентивного механізму. «Перш за все, це не тільки картки, маються на увазі й розрахунки з допомогою платіжних терміналів. Це робиться для того, щоб гроші не втрачались. Якщо на сьогодні є ризик, що гроші можуть втратитися, то в результаті використання електронних грошей, їх завжди можна буде знайти та повернути. Випадків втрати грошей фізичними особами поменшає», – зазначив О. Охріменко.

При цьому надання права на здійснення емісії виключно банкам, на думку аналітиків Національного рейтингового агентства «Рюрік», є позитивним фактором, оскільки банківські фінансові установи, як правило характеризуються більш високим рівнем надійності порівняно з небанківськими. У разі внесення вищезазначених змін до Положення про електронні гроші в Україні, можливе збільшення кількості та обсягу операцій систем електронних грошей. Проте, на тлі скорочення українськими банками кількості відділень та переходу на дистанційне обслуговування клієнтів виникають сумніви щодо доцільності встановлення суттєвих обмежень на операції з електронним грошима.

Таким чином, на сьогодні українське законодавство потребує подальшого вдосконалення у сфері випуску та обігу електронних грошей, зокрема, щодо врегулювання питання із платіжними засобами, так і прийняття нових норм, що врегулюють відносини між суб'єктами систем електронних грошей, забезпечать як належний захист користувачів так і зменшення ризиків самих систем, що надають відповідні послуги.

Об'єктивні причини для термінового вдосконалення відповідних законодавчих норм щодо електронних грошей існують. Останніми роками все більшого поширення в Україні набуває практика ведення бізнесу через глобальну мережу Інтернет, що передбачає здійснення розрахунків між учасниками ринку з використанням електронних грошей. З іншого – широке застосування електронних платіжних засобів приховує значний ризик, адже їх можна використати, щоб уникнути відповідальності при вчиненні окремих порушень закону, зокрема в тіньових схемах, спрямованих на ухилення від оподаткування та фінансового моніторингу. Рух коштів за допомогою «електронних гаманців» користувачів багатьох із подібних систем фактично залишається поза зоною досяжності податкових та інших правоохоронних та контролюючих органів.

Системи електронних грошей масово використовуються шахраями: для здійснення платежів за послуги хакерів і заборонені в країні азартні ігри, а також за розповсюдження матеріалів порнографічного характеру.

Фінансовий кримінал також активно використовує можливості електронних грошей. У 2010 р. правоохоронні органи розкрили схеми, за якими на платіжні зобов'язання WebMoney обмінювались фальшиві долари. Після цього отримані електронні гроші були розкидані по гаманцях WebMoney і Яндекс.гроші. Крім того, обіг електронних одиниць вартості (одиниць обліку прав вимоги, титульних знаків, реквізитів тощо) викликає низку запитань з погляду дотримання законодавства у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

За допомогою нових норм вищезазначеного проекту НБУ (йдеться про те, що емітент повинен бути до початку випуску електронних коштів погодити з Нацбанком правила використання цих грошей) регулятор має наміри ліквідувати на території України так звані псевдо-платіжні системи. «У нас зараз працюють дві дуже відомі, і дець вісім маловідомих, які не є платіжними системами. Вони працюють безконтрольно, і, у результаті, якраз там гроші й зникають. НБУ прагне, перш за все, контролювати всі платіжні системи, і за необхідності, якщо будуть виникати конфліктні ситуації, він буде знати: де гроші знаходяться й кому їх повернути», – пояснив президент «Українського аналітичного центру» О. Охріменко.

Як відомо, нещодавно влада США розкрила один із найбільших злочинів з відмивання грошей. Прокуратура Нью-Йорку пред'явила звинувачення в причетності до шахрайської схеми з відмивання 6 млрд дол. в засновнику платіжної системи Liberty Reserve А. Будовськи (Arthur Budovsky). Сам А. Будовськи був заарештований 24 травня в Іспанії в рамках спільного розслідування, розпочатого іспанською та американською поліцією у 2011 р. Операція відбувалася в 17 різних країнах, тобто одну людину було затримано в Брукліні, одну в Іспанії. Уявіть собі, 20 тис. клієнтів тільки в США.

Сайт системи Liberty Reserve, яка забезпечувала повну анонімність власників рахунків і незворотність транзакцій, був закритий владою США. Рахунки компанії заарештовані.

Система Liberty Reserve стала відома в серпні 2007 р. і користувалася популярністю як платіжний інструмент для високоризикованих інвестиційних програм. Від інших подібних платіжних систем вона відрізнялася тим, що її користувачі могли здійснювати перекази анонімно. Саме завдяки цьому зловмисники могли відмивати гроші, отримані злочинним шляхом. У прокуратурі США повідомляють, що щорічно через платіжну систему проходилося 12 млн фінансових операцій практично на 1,5 млрд дол.

За даними ЗМІ, сторона обвинувачення заявляє, що через Liberty Reserve було проведено не менше 55 млн незаконних транзакцій по всьому світу. Також передбачається, що там відмивали гроші наркокартелі і ті, хто займався дитячою порнографією.

Американські експерти обговорюють сам прецедент, що прокурори взяли ся за сферу проведення платежів у мережі, тому що це така собі terra

інкогніта для правоохоронних органів. Мало хто всерйоз розуміє, що відбувається в мережі, як працюють ці фінансові операції.

Існують три основні проблеми, які виникають у зв'язку з користуванням електронними грошима і прямо пов'язані з відмиванням грошових коштів електронним шляхом:

а) поліції важко стежити за внесками коштів, якщо фонди переказують по телефону або через комп'ютер. Справа в тому, що невеличка електронна картка може містити величезну суму коштів. У першу чергу цим користуються наркodelіки, рекетири, нарешті ті, хто займається відмиванням коштів в особливо великих розмірах. Якщо гроші надходять до банку, то існує чимало приписів, згідно з якими поліція може зажадати інформацію про перекази й одержати банківські записи. Цієї незручності злочинець уникає в разі відмивання грошей електронним шляхом, і поліція навряд чи дізнається, хто саме вкладає таку суму;

б) деякі системи електронних грошей надають користувачеві можливість здійснювати перекази без участі банку. Цим користуються особи, які займаються відмиванням грошових коштів та наркoбизнесом;

в) існують електронні грошові системи, створені таким чином, що є можливість здійснювати анонімні перекази. Це означає, що ніхто з учасників трансакції не володіє достатньою інформацією про тих, хто переказує гроші.

Буває важно визначити навіть країну, з якої надійшов переказ.

Отже, при користуванні електронними грошима фактично виключаються особисті контакти, що створює чимало труднощів у роботі поліції.

Як показує досвід, злочинці першими використовують нові технології, у тому числі й у грошовій індустрії. З одного боку, електронні гроші вважаються безпечнішими, ніж реальні грошові кошти, з іншого – є чимало спроб розгадати код тієї чи іншої електронної грошової системи.

У країнах Заходу опрацьовуються всі варіанти захисту електронних систем. Зокрема, встановлено обов'язок тих, хто надає послуги шляхом електронних систем, вести регулярні записи, щоб потім їх можна було передати слідчим органам. Зрозуміло, що працівники грошової індустрії аж ніяк в цьому не зацікавлені, бо відмивання грошових коштів через електронні системи їм на користь: чим більше грошей надійде до їхньої системи, тим більшою буде вигода (*Матеріал підготовлено з використанням таких джерел інформації: Національний банк України (<http://www.bank.gov.ua>); Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку (http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/151.htm); Національне рейтингове агентство «Рурік» (http://rurik.com.ua/documents/research/el_money.pdf); Універсальний процесин (<http://uup.com.ua/>); Українська правда (<http://www.pravda.com.ua>); Блог юридичної компанії Jurimex. (<http://jur-blog.com.ua/2013/05/elektronni-groshi-ta-perekaz-koshtiv-yih-vidminnosti/>); Правовий тиждень (<http://legalweekly.com.ua>); Голос столиці (<http://news-radio.com.ua>)).*

Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.)

В. Горвий, заст. гендиректора НБУВ, д-р іст. наук, проф.

Формування інформаційної системи як принцип організації інформаційної діяльності в умовах глобалізації

Відповідно до загальноцивілізаційної закономірності будь-яке суспільство протягом усього періоду свого історичного розвитку проявляє себе як соціальна система, що самореалізується. Формування всіх необхідних відносин в його соціальній сфері, її упорядкування, у цілому, є неминучим, до певного етапу розвитку спонтанним, стихійним процесом. Реалізація цього процесу відбувається на базі функціонування відповідної інформаційної системи, що формується під запити суспільства.

На тому етапі розвитку суспільства, коли його життєздатність стикається з викликами, нейтралізація яких вимагає мобілізації всіх наявних у розпорядженні людей ресурсів, настає період необхідного осмислення соціальних процесів як цілісної системи та соціальних структур – як її складових. Результатом цього осмислення стає внесення відповідних системоутворюючих корективів до процесу еволюції. При цьому вдосконалюється розвиток соціальної структури, економічної, політичної, науково-технологічної, соціально-культурної, інших форм діяльності.

Еволюція суспільства набуває цілеспрямованості та зростаючої ефективності. Цей процес з різним ступенем інтенсивності в тій чи іншій мірі характерний для кожного історичного періоду розвитку суспільства. В Україні у 90-ті роки минулого століття він проявив себе на новому, якісно вищому рівні трансформації під впливом таких могутніх факторів як здобуття незалежності та розбудова суверенної держави.

У цей же час бурхливий розвиток глобальних інформаційних процесів відразу поставив Україну перед необхідністю швидкого технологічного переозброєння, у тому числі і у сфері інформаційних технологій. Цей розвиток, у свою чергу, був наслідком об'єктивної потреби формування нових виробничих і всіх інших соціальних відносин у зв'язку із зростанням продуктивних

сил до постіндустріального рівня їх розвитку³. Даний процес став можливим на базі створеної суспільством відповідної інформаційної бази та технологій її використання в суспільному поступі. При цьому вперше в нашій історії техніко-технологічний прогрес впроваджувався в глобальних масштабах з ініціативи країн – глобалізаторів та ТНК, оскільки відповідав утвердженню їх економічних, політичних та ін. інтересів. При цьому створюються умови, при яких «суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації призводить до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожну державу швидко орієнтуватися та адаптуватися у сучасному інформаційному середовищі»⁴.

Зростаюча ефективність використання інформаційних надбань, інформаційної бази суспільства у все більшій мірі сприяє ефективності суспільного розвитку. Водночас нові можливості в управлінні наявними обсягами інформації дають можливість відбирати із наявних запасів інформації для використання найбільш ефективну, змістовну її частину – знання. Тому вже сьогодні перед людством вимальовуються нові перспективи для дальшого поступу – побудова суспільства, заснованого на знаннях (Knowledge society, К – суспільство). Сьогодні вже зрозуміло, що шлях до нього пролягає через розвиток постіндустріального, інформаційного етапу, через інтенсифікацію глобальних процесів і їх зростаючий вплив на розвиток соціальних структур суспільства.

Виклики сучасності обумовлюють необхідність затрат усіх видів ресурсів, творчої енергії кожного із суб'єктів сучасного історичного процесу. Водночас актуалізується потреба постійного вивчення, усвідомлення та продуктивного використання сучасних інформаційних технологій, вдосконалення діяльності, спрямованої на ефективне використання інформаційних ресурсів. Для України, враховуючи нинішній етап її розвитку, всі ці завдання є особливо складними та відповідальними, оскільки від їх реалізації залежатиме місце нашої держави в системі глобальних віносин нового, інформаційного етапу розвитку людства.

Оскільки процес розвитку інформаційних технологій є основою суспільного прогресу, інформаційна сфера діяльності суспільства набула особливого значення в його інноваційному поступі, питання розвитку цієї сфери потребу-

³ Див.: Иноземцев В. Л. Постиндустриальное общество как теоретическая конструкция и формирующаяся реальность // Социально-экономические проблемы информационного общества / под ред. Л. Г. Мельника. – Сумы : ИТД «Универсальная книга». 2005. – С. 120–148; Там же: Мельник Л. Г. Предпосылки формирования информационного общества. – С. 60–87.

⁴ Інформаційна політика в Україні: стратегія розвитку / О. Г. Додонов., О. В. Литвиненко, В. В. Жигалюк [та ін.] // Стратегії розвитку України: теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – С. 613.

ють комплексного підходу в їх вирішенні. На користь даної точки зору свідчить практика суспільної діяльності протягом останніх десятиріч. Нова суверенна українська держава з часу її створення демонструвала відданість західним демократичним цінностям, практично повну відкритість для їх впровадження в усіх сферах суспільного життя незалежно від ступеня готовності цих сфер до кардинальних перемін, що відбуваються на базі використання нових інформаційних технологій.

Не маючи відповідних напрацювань на рівні інформаційних технологій, зокрема також і через те, що українська комп'ютеризація була невід'ємною складовою розвитку технологій союзної держави та мала відмінний від західного вектор розвитку, наше суспільство не могло (до того ж в умовах розвалу економіки) відстоювати протягом 90-х років минулого століття національні інтереси та специфіку власного розвитку в політичній, економічній та інших сферах.

У зв'язку з цим протягом тривалого часу спостерігався повний програв вітчизняних виробників у рекламній справі, що є важливим компонентом формування ринкових відносин, у використанні інформаційних технологій для просування економічних, політичних та інших інтересів. При цьому нерідко відбувалося прищеплення на український ґрунт неефективних в умовах України теорій та методик, що не сприяли вітчизняному розвитку. З розвитком технологій інформаційного суспільства, вони знаходять усе більш вагоме місце в оборонній сфері провідних країн, використовуються як важливий компонент у воєнних конфліктах, виконують самостійні завдання у війнах інформаційних⁵, стали помітною складовою в організації протиправних дій, що іменуються кібертероризмом⁶. В умовах розвитку глобальної інформатизації, таким чином, набувають все більшої актуальності проблеми інформаційної безпеки як важливої складової національної безпеки⁷.

Досвід показує, що ефективним методом вирішення вітчизняних проблем в інформаційній сфері є метод комплексного, планомірного розвитку інформаційної системи, орієнтованої на задоволення інтересів українського

⁵ Див.: Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 58; Макаренко Є. А. Міжнародні інформаційні відносини: монографія / Є. А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2002 та ін..

⁶ Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні. – К. : КИТ, 2010.

⁷ Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102; Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 8 лип. 2009 р. № 514/2009 // Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/stateauthority/authofstate/prezidlist/prezidentadmin>.

суспільства. Адже впровадження сучасних технологій в окремих галузях, як це вже відбувалося в минулому, призводить до нерівномірного розвитку в масштабах суспільства та створює при цьому цілий ряд додаткових проблем.

Під системою (грец. *systema* – утворення) розуміється в загальному контексті «значна кількість закономірно пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність»⁸. На початковому етапі розвитку електронних інформаційних технологій, при домінуванні проблем забезпечення технічних аспектів вирішення проблем надійної передачі інформації в мережах, уявлення про інформаційну систему обмежувалось насамперед процесами безпосередньої обробки наявних у ній сигналів. У зв'язку з цим у «Словнику термінів з кібернетики» інформаційна система розглядається як «система оброблення даних засобами накопичення, зберігання, оновлення та їх пошуку і відображення».⁹ Мова, таким чином, іде про операції з наявним сигналом, не охоплюючи процес його створення та використання.

В умовах сучасної інформатизації, що характеризується створенням можливостей для інфотворчості для всіх категорій громадян, налагодженням зворотного зв'язку між виробниками інформації та користувачами, вдосконаленням роботи центрів збереження та організації використання наявних ресурсів, вдосконаленням пошукових технологій в системах електронних ресурсів – усіх впроваджуваних заходів для підвищення ефективності використання інформації, обмеження складових інформаційної системи лише складовими, пов'язаними з обробкою електросигналу, уже стає неоправданим. У даному випадку більш вичерпним для розуміння даного поняття є застереження, зроблене в процесі філософського дослідження, у якому йдеться про те, що «у сучасній науці під системами звичайно розуміють складні об'єкти, що характеризуються не лише множинністю, але й різнотипністю, різноякісністю створюючих їх елементів і зв'язків»¹⁰. Суттєво уточнюється дане поняття зауваженням про єдність елементів системи «як множини елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою, створюють певну цілісність, єдність»¹¹. Підкреслення даних характерних особливостей системи в застосуванні до характеристики даного явища в сучасній інформаційній сфері життя

⁸ Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. (Б-ка держслужбовця. Держ. мова і діловодство). – К.: Довіра, 2000. – С. 840

⁹ Словник термінів з кібербезпеки / за заг. ред. Копана О. В., Скулиша Є. Д. – К.: ВБ «Аванпост – Прим» – 2012. – С. 70.

¹⁰ Краткий словарь по философии / под общ. ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – М.: Политиздат, 1982. – С. 304.

¹¹ Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – С. 1215.

суспільства є важливим, оскільки дає змогу відобразити реалії сучасності, пов'язані з існуванням у цій сфері як традиційних, так і нових складових, пов'язаних із утвердженням нових електронних технологій.

При цьому мається на увазі загальне уявлення про інформацію як таку. Стосовно інформації, що «циркує в суспільстві, використовується в управлінні суспільними процесами» і являє собою «знання, повідомлення, відомості про соціальну форму руху матерії та про всі інші її форми в тій мірі, у якій вони залучені в орбіту суспільного життя»¹², тобто, є соціальною, на сьогодні дане формулювання вже не видається достатнім. Адже воно не відображає дуже важливих соціальних характеристик, на які вказував академік В. І. Вернадський, стверджуючи, що «інформація в процесі формування ноосфери виробляється, зберігається, передається, кодується і декодується, розмножується, відтворюється, **втілюється в матеріальні цінності і предмети культури** (Підкреслено авт.)»¹³. До цього можна додати, що «як би не називалась прийдешня соціально-економічна формація, практично всі дослідники сходяться в одному: провідну роль в ній буде відігравати інформація – і як базовий фактор продуктивних сил, і як ключова компонента процесів, що відбуваються в суспільстві»¹⁴.

Розширення доступу все більшого числа людей до інформаційних масивів загальносуспільного масштабу, особливо із впровадженням електронних технологій, прискорив процеси структуризації суспільства, розвиток і збільшення, урізноманітнення соціальних структур, заснованих на об'єднанні відповідних соціальних спільностей. При цьому, як зауважує Л. Юрженко, «характерною рисою соціальної спільності є те, що соціальні системи складаються саме на її базі. Соціальна спільність – це сукупність людей, яку характеризують умови їх життєдіяльності (економічна, соціально-статусна, рівень професійної підготовки й освіти, інтереси та потреби), загальні для даної групи взаємодіючих індивідів (нації, класу, соціально-професійних груп, трудового колективу); приналежність до історично сформованих територіальних утворень (місто, село, регіон), приналежність групи взаємодіючих індивідів

¹² Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат, 1975. – С. 39.

¹³ Див. також Урсул А. Д. : «Під соціальною інформацією можна розуміти як відображення в суспільній свідомості об'єктивної реальності, так і процеси відображення різноманітності, що проходять в суспільному бутті, незалежно від свідомості». (Інформація. Методологические аспекты. – М.: Наука, 1971. – С. 201); Паничова І. Д. і Бичков Б. Б.: «Соціальну інформацію правомірно визначити як суспільно значимий, зміст усіх зв'язків і відносин людини з навколишнім світом» (Цит. по: Суханов А. И. Информация и человек. – С. 40) та ін.

¹⁴ Вернадский В. И. Биосфера. – М.: Мысль, 1967. – С. 356.

до тих або інших соціальних інститутів (сім'я, освіта, наука, політика, релігія)»¹⁵.

З огляду на наведені аргументи, правомірним є розгляд інформаційної системи в форматі уявлень про систему соціальну, як цілісне утворення, основними елементами якого є люди, їх норми і звязки, соціальну спільність, для якої є характерними такі системоутворюючі якості, як мета, ієрархія, керування, а також – межі керованості¹⁶.

Становлення нової соціальної структури, пов'язаної із якісно новим рівнем розвитку, відбувається на базі історичної закономірності, яка полягає в тому, що *суспільства організуються навколо процесів людської діяльності*, структурованих та історично детермінованих у відносинах виробництва, досвіду і влади¹⁷. І всі ці процеси базуються на відповідно структурованій інформаційній основі, що є основним елементом соціальної інформаційної системи. За своєю структурою дана система в основному відповідає напрямам необхідної для існування та розвитку суспільства діяльності. Це обумовлюється основною характерною рисою складових системи – соціальних структур, – що існують і розвиваються на базі певних форм людської діяльності. Оскільки будь-якій суспільно значущій діяльності передують творення її інформаційної основи, формування цієї основи завжди мало суттєве значення для розвитку суспільства. В інформаційному суспільстві, коли шляхи впливу даної інформаційної основи на практичну діяльність скорочуються до раніше незнаній дистанцій, коли виробництво нової інформації все більше включається в процес розвитку продуктивних сил суспільства, соціальна інформаційна система набуває зростаючого значення в розвитку суспільства. Уся ж система в цілому не лише відповідає напряму загальносуспільної еволюції, але й у все більшій мірі впливає на визначення цього напрямку.

Таким чином, якщо характеризувати інформаційну систему в умовах інформаційного суспільства, що розвивається, в умовах нинішнього етапу інформатизації, сучасного науково-технічного забезпечення інформаційних процесів, **під соціальною інформаційною системою можемо вважати організовану мережу соціальних структур, оснащену засобами для виробництва, комплектування, обробки та зберігання, організації безпеки зна-**

¹⁵ Мельник Л. Г. На пороге информационного общества // Социально-экономические проблемы информационного общества. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 11.

¹⁶ Юрженко Л. В. Соціальна структура суспільства: Навч. посібник для студ. гуманітарних ф-тів вищ. навч. закладів / Академія праці і соціальних відносин. Кафедра профспілок України. – К.: Акад. праці і соц. відносин, 2005. – С. 49.

¹⁷ Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина; сост. Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. – Политиздат, 1989. – С. 304–305.

Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. – М.: ГУ Высшая школа экономики, 2000. – С. 37.

чимої для даної системи інформації, що забезпечує ефективне використання наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів, сприяє їх оновленню та розвитку, необхідному для суспільного прогресу.

В умовах зростаючої активізації глобальних процесів у сучасному світі, що поряд із позитивними аспектами своїх впливів на світову спільноту створили також можливості тотальної уніфікації, інші раніше невідомі проблеми для розвитку суверенних держав і націй, саме загальнонаціональна соціальна інформаційна система може стати запорукою нейтралізації сучасних інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації¹⁸. Ефективна робота даної системи на загальнодержавному рівні може забезпечити як конструктивні інформаційні обміни України на міжнародній арені, так і розвиток національної інформаційної бази при мобілізації вітчизняних ресурсів і можливостей, що є важливою передумовою прогресу суспільства.

У відповідності з розвитком соціальної структури суспільства в ньому відбувається постійне вдосконалення відповідної структури інформаційної, що об'єднує членів суспільства, причетних до виробництва та організації використання наявних у суспільстві інформаційних ресурсів. Її основними елементами є соціальні складові, відповідні об'єднання спеціалістів чи окремі спеціалісти, що обслуговують, розвивають соціальні інформаційні бази різних рівнів розвитку та призначення в державних, національних інтересах, в інтересах громадян у розвитку демократичних процесів.

Склад соціальної інформаційної системи обумовлюється завданнями, які вона вирішує в інформаційній сфері сучасного суспільства. Ці завдання в нинішній перехідний період до розвитку всіх суспільних систем нового інформаційного суспільства відзначаються особливою багатогранністю, оскільки є формою реагування на проблеми в руслі використання функціонуючих традиційних технологій. Нові рішення відповідно до вимог часу спрямовуються на розвиток новітніх структурних компонентів даної системи, орієнтованих на вирішення нових завдань, що постають перед суспільством. Ілюстрацією даного твердження може бути характеристика надзвичайно строкатої за видами ресурсів інформаційної основи сучасного українського суспільства¹⁹.

Дуже важливим фактором розвитку інформаційної системи при цьому стає також масова інформатизація. Саме по собі це позитивне явище, що має в перспективі включити в суспільний розвиток додатковий творчий потенціал

¹⁸ Див про це : Струтинська О. В. Інформаційні системи та мережеві технології / за наук. ред. М. І. Жалдака. – К.: Університет «Україна», 2008. – С. 25–26.

¹⁹ Див. про це: Ресурсна база вітчизняного інформаційного простору // Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горвий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 7–30.

користувачів електронними інформаційними технологіями. Однак на сьогодні, з забезпеченням доступу до інформації, до можливостей індивідуального її продукування широкого кола користувачів, інформаційний простір України наповнюється продуктами низькоякісного виробництва, що ускладнюють у своїй масі використання якісної, суспільнозначимої інформації. Якраз загальнодержавна інформаційна система і є в даній ситуації важливим координуючим центром у використанні суспільно значущих ресурсів, як вітчизняного виробництва, так і зарубіжних. Вона має відігравати основну координуючу роль у виробництві необхідної суспільству інформації, залученню потрібних для розвитку інформаційних ресурсів з глобального інформаційного простору, організації ефективного використання наявних в розпорядженні українського суспільства ресурсів в інтересах суспільного прогресу.

В умовах прискороного та всебічного посилення глобальних впливів, розвитку глобальної інформатизації успішний розвиток нації та держави обумовлюється ефективністю національної інформаційної системи, координатором якої має виступати українська держава *. Відповідні державні органи на основі діючої правової бази забезпечують розвиток ринків інформації, інформаційних послуг і технологій, мають сприяти розвитку інформаційної індустрії, забезпеченню просування вітчизняних інформаційних продуктів як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. З розвитком інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя зростає значення державних структур в організації національної інформаційної безпеки ²⁰, у збереженні та розвитку суверенних інформаційних ресурсів ²¹, а також в організації національного протистояння в інформаційних війнах ²² та нейтралізації проявів комп'ютер-

²⁰ Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січ. 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12.

²¹ Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011.

²² *Полтораков О.* «Парадигмальні війни» та їхній вплив на конфліктогенний потенціал простору СНД // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – К.: Стілос, 2010; *Медвідь Ф.* Інформаційна безпека держави в контексті становлення стратегії національної безпеки України // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір. – К.: Стілос, 2010.

* Прим. авт.: державна координація інформаційних процесів в Україні ні в якій мірі не є посяганням на свободу слова, як не є посяганням на свободу економічної діяльності робота Національного банку України. Вона має забезпечувати дотримання правил ефективного використання інформаційних ресурсів в інтересах українського народу.

ного тероризму²³. Це є завдання, що можуть бути організовані лише на національному та загальнодержавному рівнях.

Національна інформаційна система може успішно сприяти ліквідації паралелізму в організації виробництва потрібної суспільству інформації, в закупівлі зарубіжної, у вирішенні актуалізованої сучасною дійсністю проблеми концентрації національних інформаційних ресурсів у загальносуспільних інтересах, для їх ефективного використання.

Сучасний рівень розвитку інформаційних процесів, розвиток інформаційної структури суспільства сприяє вдосконаленню діяльності працівників цієї структури по якісному поліпшенню інформаційних обмінів як у вертикальному (по лінії суспільство – нація – політична партія і т. д.), так і в горизонтальному (наприклад, у середовищі зростаючої кількості політичних партій, суб'єктів економічної діяльності тощо) вимірах.

Вертикальний рівень обмінів в інформаційній структурі суспільства здійснюється за принципом взаємовідносин цілого і його частин: організацією інформаційного виробництва цілого, загальнодержавного, національного значення та роботою відповідних державних, у тому числі інформаційних структур на всіх рівнях соціальної системи аж до елементарних складових, продукування і забезпечення реалізації змісту нормативної інформації для розвитку інформаційних процесів, забезпечення використання напрацювань соціальних складових в інтересах соціальної спільності та забезпечення зворотного зв'язку в системі керівництва інформаційними процесами.

Горизонтальний рівень інформаційних обмінів відбувається при співробітництві соціальних структур одного рівня організації, що в конструктивному значенні співпрацюють в інтересах об'єднуючого цілого, можуть конкурувати в організації виробництва інформації, ефективності її використання, спільно вирішувати питання інформаційної безпеки, навігації в ресурсах та ін. Даний вид співробітництва здійснюється на базі рівноправних угод співробітництва, у тому числі й у сфері використання матеріально-технічних ресурсів, а також за участі як суб'єктів на інформаційних ринках. Прикладами цьому можуть бути міждержавні інформаційні обміни в інтересах розвитку самих держав у контексті загальносуспільного розвитку, міжпартійні інформаційні контакти, зростаюча інтенсивність різноманітних контактів у сфері бізнесу та ін.

Якісно новим явищем у системі горизонтальних інформаційних зв'язків став процес розвитку мережевих інформаційних технологій. Поява цих технологій обумовлена розвитком суспільної інформатизації, метою якої є забезпечення на базі електронних технологій доступу всім категоріям громадян до інформаційних ресурсів, до можливостей продукування нової інформації.

²³ *Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні(системно-структурний аналіз): монографія / В. М. Бутузов. – К. : КИТ, 2010.*

Дані можливості створили нову ситуацію в соціальній сфері суспільства, піднявши соціальне значення особи, створивши можливості для організації віртуальних (таких, що можуть або мають виявитись при певних умовах ²⁴) соціальних утворень і їх зростаючий вплив на суспільне життя. Інформаційне середовище соціальних мереж з огляду на його зростаючу впливовість на свідомість користувачів поступово стає також об'єктом впливу громадських організацій, владних структур, бізнесу. Воно також стає об'єктом маніпулятивних технологій, негативних інформаційних впливів. З огляду на зростаючі перспективи значимості даних інформаційних технологій в суспільному житті, ці технології в рамках розвитку сучасної інформаційної системи заслуговують на ґрунтовне вивчення.

²⁴ Словник іншомовних слів / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – С. 220

Підп. до друку 03.10.2013.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 4,42.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3